

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

Кафедра управління та організаційного розвитку

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

на тему «Розробка програми добробуту та дозвілля ветеранів війни та їхніх родин на прикладі благодійної організації «Благодійний фонд Ветеран Хаб»

Виконала: студентка II курсу, групи СУН21/М спеціальності 073 «Менеджмент»

Есманова К.В.

Керівник: Юзькова О.І., к.держ.упр.,

Рецензент: Корнецький А.О., к.е.н., доцент

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Есманова К.В. «Розробка програми добробуту та дозвілля ветеранів війни та їхніх родин на прикладі благодійної організації «Благодійний фонд Ветеран Хаб»: Магістерська робота: (073 «Менеджмент») / К.В. Есманова / Український католицький університет. Кафедра управління та організаційного розвитку; Наук. кер: к.держ.упр., Юзькова О.І. – Львів: УКУ, 2023. – 86 с.

Анотація. У роботі проаналізовані особливості розробки програм у неприбуткових організаціях; розглянутий перелік зарубіжних і вітчизняних організацій та приклади впровадження ними програм у сфері ветеранських справ; висвітлені практики українських громадських організацій, які надають послуги ветеранам війни та їхнім родинам; запропоновані моделі програм для ветеранів на основі аналізу концепції “Шлях ветерана”; розроблений прототип програми дозвілля для філії благодійної організації “Ветеран Хаб”.

Ключові слова: розробка програм, ветерани, перехід до цивільно життя, добробут ветеранів, сфера ветеранських справ, Ветеран Хаб, програми у неприбуткових організаціях.

Abstract. The paper analyzes peculiarities of programs development in non-profit organizations; the list of foreign and domestic organizations and examples of their program implementation at the veterans’ affairs field were reviewed; the practices of Ukrainian nonprofits that provide a services for war veterans and their families were highlighted; a program models for veterans based on the analysis of the concept “Veterans Journey Map” were proposed; the leisure program for the charitable organization “Veteran Hub” branch were developed.

Key words: program development, veterans, veterans transition, veterans wellbeing, veterans affairs, veteran hub, nonprofit program.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Теорія розробки програм у неприбуткових організаціях.....	8
1.1. Визначення та інструменти створення програм у неприбуткових організаціях: світовий та локальний досвід.....	8
1.2. Типи та приклади програм у сфері ветеранських справ: міжнародний досвід.....	17
1.3. Досвід створення програм для ветеранів у США, як основного стратегічного партнера України.....	22
РОЗДІЛ 2. Історія та аналіз сфери ветеранських справ України.....	27
2.1 Аналіз діяльності державних програм для ветеранів війни, починаючи з 2014 року.....	27
2.2 Приклади програм неприбуткових організацій, які працюють у сфері ветеранських справ України.....	31
2.3 Діяльність сервісної благодійної організації Ветеран Хаб у напрямку покращення добробуту та дозвілля ветеранів війни.....	43
РОЗДІЛ 3. Практичні рекомендації та інструменти покращення добробуту та дозвілля ветеранів на основі програм "Ветеран Хаб".....	55
3.1 Можливості та приклади створення програм для ветеранів на основі концепції "Шлях ветерана".....	55
3.2 Презентація програми дозвілля для ветеранів, військовослужбовців та їх сімей та впровадження у філії "Ветеран Хаб" у м. Вінниця.....	67
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

“Ветеран Хаб” –Благодійна організація “Благодійний фонд ВЕТЕРАН ХАБ++”

“Благодійний фонд Ветеран Хаб” – Благодійна організація “Благодійний фонд ВЕТЕРАН ХАБ++”

НУО – Неурядова організація

KPI – Key Performance Indicator

ПТСР – Посттравматичний стресовий розлад

УБД – Учасник бойових дій

АТО – Антитерористична операція

ООС – Операція об’єднаних сил

ІТ – Інформаційні технології

ВСТУП

У 2022 році суспільство в цілому, та неприбутковий сектор України зокрема, стикнулися із глобальними викликами: збереження Незалежності держави, подолання наслідків війни, надання гуманітарної допомоги у масштабах країни тощо. В той час, як громадяни працюють, займаються волонтерством та розвивають благодійні проєкти, армія продовжує звільнення території країни від ворога. Військові, які з поважних причин більше не можуть виконувати завдання в лавах Збройних Сил України, повертаються додому, до цивільного життя. В процесі повернення військовослужбовці, які отримують статус ветеранів, потребують уваги, турботи, якісних послуг, інструментів адаптації та вдячності.

Актуальність роботи обумовлена зростаючою кількістю ветеранів війни, учасників бойових дій у російсько-українській війні, потребою розробки нових програм дозвілля для них, та оцінки існуючих програм, які впроваджуються у неприбутковому секторі, з урахуванням розширення потреб ветеранів, та забезпечення для них якісних інструментів адаптації. У цьому контексті робота пропонує рішення у побудові програм, які об'єднують міжнародний досвід та довід уже впроваджений в Україні, починаючи з 2014 року.

Метою дослідження є розробка, тестування та реалізація програми подій та дозвілля для ветеранів, військовослужбовців, членів їхніх родин, родин загиблих та зниклих безвісти, яка втілюватиметься на базі філії благодійної організації “Благодійний фонд ВЕТЕРАН ХАБ++” у м. Вінниця.

Завдання дослідження:

- вивчити теоретичне підґрунтя поняття “програм” у неприбутковому секторі, їх типи та принципи побудови, зважаючи на міжнародний досвід;
- визначити ефективні практики впровадження програм для ветеранів війни у громадському секторі інших країн, які мають досвід турботи про ветеранів у своїх державах;

- описати досвід та практики сфери ветеранських справ України, починаючи з 2014 року;
- визначити проекти та програми благодійної організації “Ветеран Хаб”, методи роботи з ветеранами та їх родинами, та погляд на розвиток адаптації ветеранів;
- розробити та прописати детальну програму подій для філії “Ветеран Хаб” у м. Вінниця;
- зробити управлінські висновки та основи розроблених та відтестованих практик та вивченого матеріалу.

Об’єктом дослідження є програмний напрямок роботи організації, із внесеними до нього у 2022 році змінами та покращеннями.

Предметом дослідження – є специфіка розвитку та покращення програм на прикладі впровадження програми подій для філії “Ветеран Хаб” у м. Вінниця, відповідно до використання ефективних практик та клієнтського запиту.

Теоретичним та методологічним підґрунтям дослідження стали матеріали та статті зарубіжних спеціалістів менеджменту програм та сфери ветеранських справ, які стосуються питань добробуту ветеранів та підтримки їх в адаптації, а також вітчизняних практиків.

Для роботи над поставленими у дослідженні завданнями використовувалися абстрактно-логічний та системний методи. В роботі також використовувалися такі **методи дослідження**: методи порівняльного та системного аналізу досвіду, збір відгуків, методи моделювання та аналогії. Також використовувався досвід українських та американських практиків у сфері підтримки ветеранів війни.

Наукова новизна полягає у поєднанні зарубіжних прикладів розробки програм для ветеранів та вітчизняних, для побудови покращених програм із інструментами, які не використовувались раніше в такій комплексності.

Практичне значення отриманого результату полягає в успішному практичному застосуванні роботи та реалізації розроблених програм у філіях “Ветеран Хаб” для повсякденної роботи програмного напрямку та організації в цілому.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі розглядаються теоретичні засади створення програм у неприбуткових організаціях. Другий розділ описує практичні особливості створення та впровадження програм підтримки ветеранів в Україні та у “Ветеран Хаб”. У третьому розділі проаналізовано концепцію “Шляху ветерана” із прикладами запропонованих на її основі програм, та розроблена структура програми дозвілля для простору організації у м. Вінниця з урахуванням активностей для ключових цільових аудиторій.

Загальний обсяг роботи – 86 сторінок, обсяг основного матеріалу – 73 сторінки друкованого тексту. Список використаних джерел налічує 74 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ РОЗРОБКИ ПРОГРАМ У НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

1.1. Визначення та інструменти створення програм у неприбуткових організаціях: світовий та локальний досвід

Управління програмами у діяльності неприбуткової організації та управління проектами, як складовою програмної стратегії, – є фундаментом життєдіяльності та розвитку організації на шляху до втілення її мети. Поняття програми використовується у термінології менеджменту неприбутковими організаціями на рівні з іншими сферами: у сфері освіти, підприємстві, інформаційних технологіях, державотворенні тощо. Водночас, варто зазначити, що ознаки та життєвий цикл програми відрізняється від більш поширеного у менеджменті НУО циклу проекту.

У загальній характеристиці програма –□ є сукупністю послідовних організаційних заходів (...), які характеризуються відносно довготривалими часовими рамками втілення. Натомість проект –□ це обмежений у часі набір заходів та завдань, реалізація якого підтримується ресурсами, спрямованими на конкретну групу населення, що визначається за географічними чи іншими ознаками. [1]

Серед головних ознак програм та відмінності від проекту, варто відзначити наступні:

- а) вплив на зміни в організації або компанії;
- б) реалізацією програми – є сукупний результат виконання низки проектів та загальний ефект, який вони в сумі справляють на діяльність організації та бенефіціарів, та продуктивність організації;
- в) водночас, виконання проекту є більш монопольним, із дотриманням чітких рамок щодо КРІ та бюджету;
- г) гнучкість та складність. Програми є більш складною системою організаційного управління, адже зміни, спричинені реалізацією програми мають нести довгостроковий ефект, та мають синхронізуватися із загальною

стратегією організації. Водночас, вони є більш гнучкими до змін, які, за потреби, можуть бути внесені в програму в реальному часі. В той час як проєкти, приміром, мають більш чітку структуру та бачення фінального продукту;

г) терміни виконання. Терміни виконання програми не завжди є визначеними, адже часом завершенням програми є факт досягнення певного результату.

Також, за впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників напрямок програми та формування бажаного результату може змінитися. На відміну від проєктів, де унікальність продукту та терміни виконання переважно є строго визначеними та контрольованими. [2]

Враховуючи викладені відмінності та ознаки, можна зробити висновок, що у діяльності організації програма виконує роль спільного знаменника над проєктами та меншими робочими юнітами, що проілюстровано за допомогою діаграми Ганта на Рис.1.1.

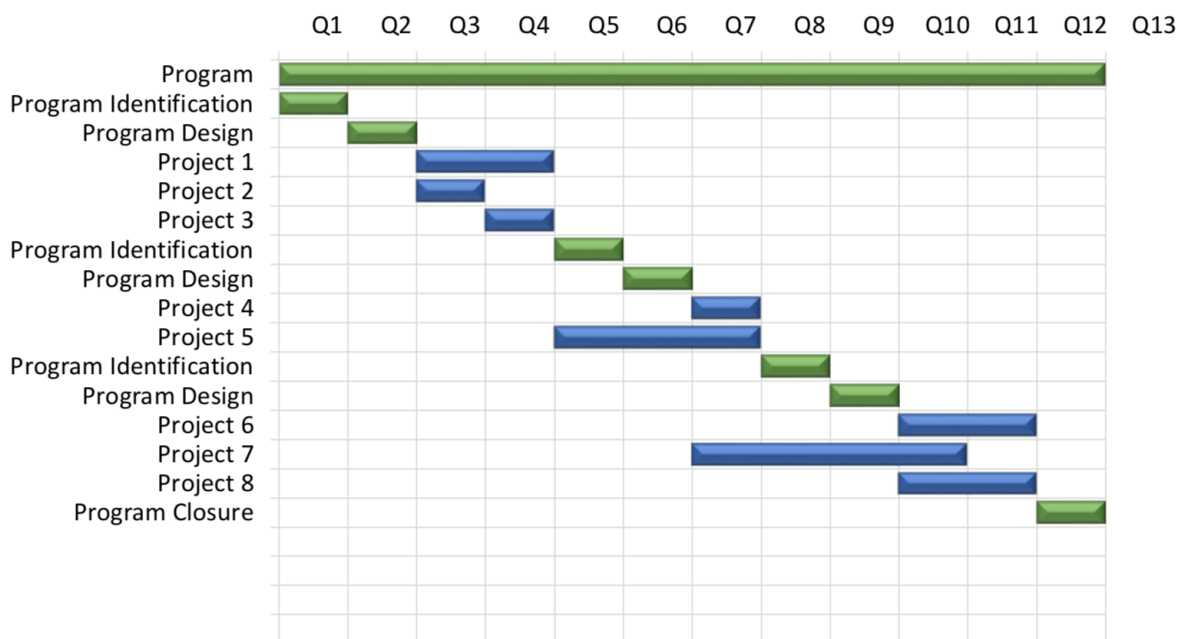

Рис 1.1. Ілюстрація підпорядкованості програми та проєктів організації за методом Ганта

Джерело: [3]

За своєю суттю, програми, що реалізуються в неприбуткових організаціях мають спільні ознаки із державними програмами та способом їх імплементації. За Законом України державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць (...), узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.

Зазначимо, що програми у НУО також спрямовані на розв'язання проблем розвитку держави, однак визначених не органами державної влади, а керівництвом НУО та підкріплених відповідними дослідженнями. Фінансування таких програм, як і у випадку з державними цільовими програмами, може здійснюватися з використанням коштів державного бюджету України або з урядів країн-партнерів. Галузі спрямування програм в обох випадках можуть бути науковими, соціальними, національно-культурними, екологічними, направленими на регіональний розвиток тощо.

Варто відзначити також спільні риси у програмному менеджменті неприбуткових організаціях та тих, які здійснюють комерційну діяльність. У випадку других програмами умовно можна назвати напрямки роботи компаній та продуктові лінійки. Для визначеного напрямку бізнеси також довгостроково планують стратегію розвитку, об'єм інвестицій, команду виконавців та бажаний результат – у випадку компаній – прибуток. Для НУО “прибутком” вважаємо пораховані (кількість клієнтів, продуктів, партнерств, подій тощо) та умовні не пораховані (вплив на суспільство: зміни в поведінці, в ставленні, об'єм загального блага для бенефіціара) результати.

Однією із найголовніших ролей у програмній діяльності організації – є програмний менеджер, той, хто імплементує визначену програму. Програмний менеджер:

- координує, спрямовує та контролює реалізацію комплексу пов'язаних проєктів і заходів з метою досягнення результатів, безпосередньо пов'язаних із стратегічним напрямком організації.
- слідує за дотриманням стратегії та бачення в межах програми;
- налагоджує та підтримує зв'язок із стейкхолдерами на всіх рівнях, внутрішньому та зовнішньому;
- контролює та спрямовує реалізацію проєктної діяльності;
- здійснює управління стратегічними та оперативними ризиками;
- вирішує питання та здійснює комунікацію на межі відповідальності різних департаментів організації;
- підтримує зосередженість на якості та результатах програми;
- забезпечує отримання вимірюваного набутку, користі та результату від програми. [3]

Разом із виконавцями та місією програми, не менш важливою складовою втілення програми є структура життєвого циклу програмного менеджменту. Зокрема, визначаються, чотири критичні фази управління програмою протягом всього її життєвого циклу: 1) ідентифікація; 2) проєктування; 3) планування; 4) впровадження; 5) закриття. Визначимо дефініції кожної з фаз більш детально:

1) Ідентифікація. Цей етап має вирішальне значення для розробки ідей та визначення потреб, недоліків та можливостей для цільових аудиторій. Діяльність на фазі ідентифікації відбувається спільно з ключовими зацікавленими сторонами з метою виявлення цілей та бажаних результатів, які будуть перетворені у елементи концепції програми.

2) Проєктування. Після визначення концепції програми настає час закласти її основи, створивши загальне бачення програми разом з її відокремленими елементами: дорожньою картою та проєктами. Це база, за допомогою якої менеджери можуть контролювати, вимірювати та виконувати компоненти програми, пов'язані з її реалізацією. Також, коли програма вже перебуває на

стадії реалізації, її дизайн регулярно переглядається і адаптується в рамках процесу навчання та вдосконалення.

3) Планування та імплементація. На цьому етапі приходиться час для розробки більш детальних планів та календаря активностей, які продовжать модифікуватися та коригуватися протягом усього життєвого циклу програми. Менеджери програм на цьому етапі інвестують час в управління різними командами, залучаючи ключових стейкхолдерів, відповідаючи на відомі та невідомі виклики та ризики та здійснюють внутрішній контроль одразу за декількома проєктами.

4) Закриття. Програма природним чином має добігти свого кінця, коли кожен з проєктів її складу буде завершений, з отриманням запланованих набутоків та прийнятий зацікавленими сторонами.

Разом із послідовністю фаз програми важливо дотримуватися п'яти основних принципів – стандартів, настанов – на шляху управління програмою. Хоч описані фази втілюються послідовно та індивідуально, їх об'єднують принципи, застосовані програмною командою:

1) Керованість (Well-Governed): належне врядування має важливе значення для успіху програми і має підкреслюватись протягом усього періоду її виконання. Він визначає ролі, відповідальність, повноваження та їх дотримання у процесі прийняття програмних рішень;

2) Партисипативність (Participatory): Інтереси та перспективи зацікавлених сторін мають бути максимально інтегровані в програму. Використання цього принципу гарантує, що реалізація програми відображає поточний контекст та можливості всіх залучених сторін;

3) Комплексність (Comprehensive): Якісний програмний план має демонструвати ретельне розуміння того, як кожна його частина (проєкт) синхронізуються разом як частини цілого, та в сумі генерують додаткову вартість та важелі впливу;

4) Інтегрованість (Integrated): Важливо, аби процеси були узгоджені та координовані протягом усього життєвого циклу програми;

5) Адаптивність (Adaptive): Цей принцип наголошує на тому, що процеси управління мають повторюватися та переглядатися в ході програми. Так плани та проекти залишатимуться актуальними, відбуватиметься процес безперервного навчання та підвищення ефективності роботи, а важливі корективи на шляху виконання програми вноситимуться вчасно. [3]

Для успіху виконання програми важливо слідкувати за послідовністю фаз та дотриманням принципів, поєднання яких проілюстроване на Рис. 1.2.

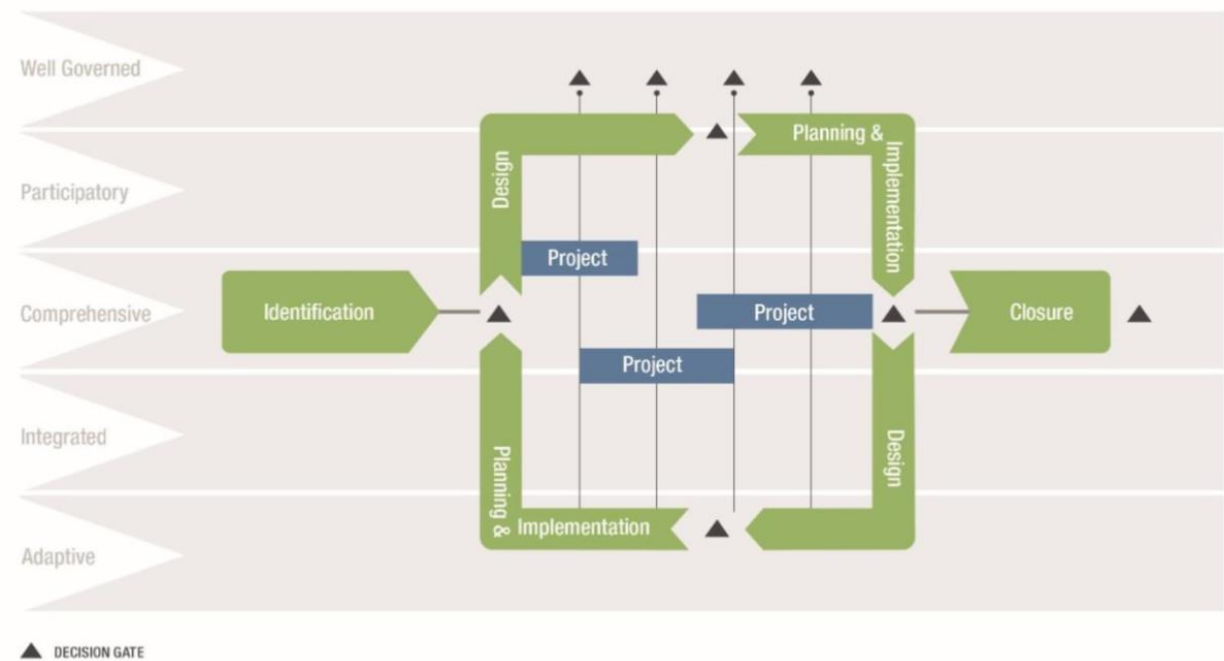

Рис. 1.2. Поєднання фаз та принципів управління програмою

Джерело: [3]

Для розуміння та порівняння досвідів та практик створення програм неприбутковими організаціями, наведемо приклади таких програм в Україні, США, Канаді, Китаї та Нідерландах. Вони представляють не схожі одна на

одну тематики діяльності, відповідно є репрезентативними з точки зору різноманітності практик та підходів.

Китай: “Animals Asia Foundation” – заснована у 1998 році неприбуткова організація, діяльність якої направлена на покращення добробуту тварин Азії та працює над довготривалими змінами для умов їхнього життя. Організація на своєму сайті декларує роботу над трьома основними програмами:

1. Припинення використання ведмедів для вироблення жовчі для подальшої торгівлі (End Bear Bile Farming), у ході якої їм вдалося врятувати близько 600 ведмедів завдяки своїй діяльності співпраці з урядами Китаю та В’єтнаму, заходам порятунку, роботою з фермерами, медичними асоціаціями та суспільством загалом;

2. Добробут собак та котів (Cat and Dog Welfare) – програма, в роботі з якою організація веде боротьбу торгівлею тваринами задля вживання у їжу, працює над покращення умов для тварин-компаньйонів та сприяє гуманному поводженню із популяцією котів та собак;

3. Задля добробуту відловлених тварин (Captive Animal Welfare): програма боротьби з аб’юзивними практиками поводження з тваринами в зоопарках та сафарі-парках в Південно-Східній Азії. [4]

Україна: “Карітас України – Caritas Ukraine” – є частиною однієї з найбільших мереж благодійних організацій у світі, яка працює у напрямку охорони здоров’я та підтримки людей з інвалідністю, допомоги молоді, дітям та сім’ям, надає підтримку у сфері боротьби з наслідками міграції та надзвичайних ситуацій тощо. В Україні “Caritas Ukraine” працює над наступними програмами:

1. Адвокація – реформування системи надання соціальних послуг;

2. Програма охорони здоров’я, зокрема домашньої опіки – підтримка осіб похилого віку з інвалідністю;

3. Програма роботи з дітьми, молоддю та сім'ями – опис політик та процедур захисту дітей та ПСС (психосоціальний супровід) для дітей та батьків, опікунів на сході України;

4. Програми боротьби з соціальними проблемами міграції, в яку входить надання допомоги особам, що постраждали від торгівлі людьми в Україні;

5. Програми допомоги людям з інвалідністю: психосоціальна підтримка, допомога в подоланні соціальної ізоляції та адаптації до життя в громаді, розвиток життєво-необхідних навичок та інше; а також різноманітні гуманітарні програми, включаючи програму реабілітації ветеранів. [5]

Канада: “CARE” – заснована у 1945 році неприбуткова гуманітарна організація, яка займається боротьбою із глобальною бідністю. Особлива увага у роботі організації приділяється жінкам та дівчатам, та покращенню їхньої можливості виводити із бідності свої сім'ї та цілі громади. У 2020 році організація працювала у понад 100 країнах, досягнувши майже 90 мільйонів людей через понад 1300 проєктів. Головні напрямки, програми діяльності “CARE” – це:

1. Напрямок доходів та заощаджень, де реалізуються проєкти з економічної грамотності та інвестування;

2. Продовольство та сільське господарство: в цій програмі організація працює з громадами, аби забезпечити визнання внеску жінок у виробництво продуктів харчування, допомогти їм продавати свою їжу для отримання доходу, отримувати кращі врожаї і протидіяти законам або політикам, які діють як бар'єри в цій галузі;

3. Здоров'я та харчування. Програма підтримки та інформування жінок про здорову вагітність та батьківство, харчування для них та дітей в країнах, де рішення та голос жінки не має достатньо впливу, аби самостійно приймати рішення щодо кількості дітей, норм перебігу вагітності та харчування сім'ї;

4. Надзвичайні ситуації. Боротьба з наслідками криз та катастроф, а саме повеннями, голодом, війнами – включаючи війну в Україні, епідеміями;

5. Адвокація прав людини та подолання соціальної несправедливості у світі. [6]

США: “World Central Kitchen” (WCK) – заснована у 2010 році неурядова організація, яка забезпечує харчуванням постраждале населення у місцях стихійних лих та катастроф. Серед основних програм WCK:

1. Emergency Food Relief – приготування гарячих, свіжих страв людям, які постраждали від стихійного лиха;

2. Climate Disaster Funds – підтримка громад, на яких найбільше вплинула кліматична криза; 3. Chef Corps – підтримка глобальної спільноти кулінарних лідерів;

4. Food Producer Network – мережа виробників їжі, де малих виробників продуктів харчування підтримують фінансово та освітньо;

5. Clean Cooking – програма, метою якої є підтримка руху за екологічні формати приготування їжі, без деревини та вугілля;

6. WCK Direct – програма прямого отримання безкоштовної їжі за запитом. [7]

Нідерланди: “Bernard van Leer Foundation” – неприбуткова організація, заснована у 1949 році, яка працює над покращенням соціально-економічних умов для дітей у ранні роки життя. Після більш ніж п’яти десятиліття роботи над поліпшенням умов раннього дитинства, організація у своїй стратегії 2020–2023 декларує роботу над трьома основними програмами:

1. Parents – програма, що фокусується на навчанні для батьків турботи про дітей, надаючи при цьому ще хоча б одну базову послугу для покриття їхніх основних потреб;

2. Urban 95 – програма, зосереджена на догляді за малюками та користю для їх доглядальників, що поєднує роботу над управлінням містами та доступом до якісних послуг, мобільності батьків та покращення громадського простору;

3. Програма Early Years пропонує знання та підтримку людям, які перебувають у періоді турботи за немовлятами та малюками, надихаючи їх ідеєю навчання, лідерства та масштабування власних ініціатив. [8]

Розглядаючи описані програми та досвід організацій, можна зробити висновок: незважаючи на те, що неприбуткові організації в усьому світі працюють над найрізноманітнішими темами, їх зокрема об'єднує служіння місії своїх організацій, яке розкривається у програмах діяльності. Програми, зі свого боку, деталізуються у проєкти та ініціативи, через які організація безпосередньо взаємодіє із своїм клієнтом. Аналогічно із організаціями, які працюють у сферах подолання бідності, захисту природи чи боротьби з катастрофами, організації, які працюють у сфері ветеранських справ, також розробляють програми та проєкти за допомогою яких, блага дістаються до ветеранів війни, їхніх родин та суміжних цільових аудиторій.

1.2. Типи та приклади програм у сфері ветеранських справ: міжнародний досвід

Підтримка кожної країни, громадянами якої є ветерани війни, відрізняється за багатьма аспектами та нюансами. Деякі країни вважають ветеранами громадян, які побували на полі бою, у війнах, збройних конфліктах тощо; деякі вважають ветеранами також тих, хто служив в армії, але ніколи не брав участі у бойових діях. Перш за все, варто визначити поняття “ветеран”. Ветераном можемо вважати тих: 1. хто перебував у лавах збройних сил під час війни; або ж тих, хто перебував у збройних силах, служив в армії в певний період часу або хоча б один раз у житті. [9]

Країни, де кількість ветеранів налічує більш ніж сотні, тисячі громадян, держава створює спеціальні програми, часто – окремі міністерства та інші органи для супроводу, соціального захисту та турботи про ветеранів. Хоч такі програми, підходи та бюджети у кожній країні відрізняються, однак системи підтримки ветеранів мають і спільні риси – це можливості покращення пенсійного забезпечення, пільгової системи для користування державними та

іншими суспільними послугами, програми підтримки здоров'я та фізичної реабілітації, освітні та кар'єрні можливості, покращення умов кредитування тощо.

Канада – є однією з країн із великою кількістю ветеранів та розвиненою системою послуг для них. Кількість ветеранів у Канаді, станом на березень 2021 року налічує 617 800 осіб. Більшість із них 592 300 – є ветеранами Збройних Сил Канади (CAF), та 34 398 – ветеранами війни (WS). Головним надавачем послуг для ветеранів у Канаді – є міністерство ветеранів (VAC). Міністерство, зокрема, опікується такими питаннями: фізичне здоров'я та відновлення, компенсація за певні типи операцій, психічне здоров'я та самопочуття, кейс-менеджмент, пенсійне забезпечення, покращення фінансового становища ветеранів, зокрема, під час криз та надзвичайних ситуацій, підтримка під час звільнення з війська для ветерана та родини, допомога у пошуку роботи або навчанні.

Крім того, міністерство підтримує родину ветерана, зокрема, також допомогою у працевлаштуванні та наданні освітніх пропозицій, участі у програмах фінансової підтримки та медичного забезпечення, надає окрему підтримку особам, які здійснюють догляд за ветеранами, що мають хворобу або інвалідність. Також міністерство ветеранів надає підтримку колишнім полоненим. [10]

Попри комплексну підтримку від міністерства ветеранів, у Канаді поширена діяльність неприбуткових організацій, які працюють у сфері ветеранських справ, а саме: “Veterans Transition Network” – національна неприбуткова організація, яка допомагає канадійським ветеранам інтегруватися до цивільного життя та сім'ї. Особливу увагу благодійники приділяють саме етапу звільнення зі служби та переходу до цивільного життя. [11]

Інша організація, що працює у сфері ветеранських справ у Канаді – це “VETS” – Veterans Emergency Transition Service, створена ветераном у 2010 році, яка підтримує ветеранів у складних життєвих обставинах, коли вони

втрачають сім'ї, домівку, та перебувають у скруті. Програми організації направлені на підтримку із тимчасовим житлом, меблями та устаткуванням для життя, їжею та одягом, оплатою комунальних платежів. “VETS” надає ветеранам змогу також звернутися за цілодобовою телефонною лінією підтримки. [12]

Наступна країна з розвиненою мережею надання послуг для ветеранів – це Великобританія. Станом на 2021 рік, 1 853 112 людей вважаються ветеранами у Великобританії, з них 76,3% раніше служили у регулярних військах, 19,5% – у резервних силах, та 4,3% несли службу і у регулярних, і у резервних. Загалом, ветераном збройних сил у Об'єднаному королівстві вважаються ті особи, які принаймні день прослужили у ЗС, у складі регулярних, резервних сил або ж брали участь у юридично визнаних військових операціях. [13]

На рівні держави ветеранами опікується окремий департамент, що належить до структури міністерства оборони, та називається – Veterans UK. Силами департаменту надаються безкоштовні послуги для ветеранів та їх сімей, серед яких: служба телефонної підтримки, програма підтримки під час етапу переходу до цивільного життя, виплата грошового забезпечення для постраждалих або поранених під час служби та виплата пенсій. Також Veterans UK надає допомогу сім'ям ветеранів, які загинули або померли природньою смертю вже після служби. [14]

Найбільшою благодійною організацією, яка надає послуги для ветеранів у Великобританії є – The Royal British Legion (Британський легіон), заснована у 1921 році. Організація налічує 180 000 членів та 110 000 волонтерів, а також розгалужену мережу партнерських організацій по всій країні. Британський легіон підтримує ветеранів протягом усього життя, пропонуючи послуги з відновлення та реабілітації, підтримуючи під час переходу та надаючи експертні рекомендації для ветеранів та їхніх родин. У числі довгострокової підтримки від організації також можливість з покращення фізичного та

психічного здоров'я, підтримка в пошуку роботи та фінансовому забезпеченні, допомога для тих, хто не може подбати про себе сам, а також пошук та підбір локальних ініціатив для тих, хто живе у найвіддаленіших куточках Великобританії. [15]

Інша британська благодійна організація – “Help For Heroes” у своїй діяльності фокусується саме на ветеранах, які мають поранення, травми та хвороби. Організація надає підтримку у фізичній реабілітації, психологічну, фінансову та іншу благодійну підтримку ветеранам та їх родинам. Окремо можна відзначити спортивні та соціальні активності, які заохочує організація: велоспорт, стрільба з луку, спільне волонтерство та побудова спільноти, які на думку “Help For Heroes” сприяють полегшенню процесу переходу та реабілітації після травм та поранень. [16]

Ще одна країна, яка практики підтримки ветеранів якої важливо розглянути – це Ізраїль. Від моменту отримання незалежності у 1948 році Ізраїль перебуває у стані війни, з періодами загострення та відносного спокою. За час війни Ізраїль розвинув багаточисельну та модернізовану армію, аби бути готовим у короткий термін мобілізувати її сили у випадку повномасштабного наступу або іншої загрози. Відповідно, Збройні сили Ізраїлю, як і Україна, ведуть війну на своїй території із сусідніми державами, що відрізняє нас та досвід наших країн від згаданих раніше.

Через специфічну систему призову, де обов'язкову службу в армії мають пройти усі громадяни, за невеликим виключенням, Ізраїль не визначає поняття ветеран для тих, хто служив або брав участь у бойових діях у класичному сенсі цього слова. Станом на 2021 рік у збройних силах Ізраїлю налічується 169 500 діючих військовослужбовців та 465 000 – резервістів, які відслужили в армії та, за потреби, можуть бути мобілізовані [17]. Попри те, що служба в армії є обов'язковою для населення, також є спостереження, що протягом останніх років все менше людей підпадають під призов та проходять службу. [18]

Мовлячи про ветеранів, то в наративі як держави, так і громадського сектора, найчастіше згадуються лише ветерани, які отримали поранення та можливості підтримки для них. У різних джерелах згадується кількість ветеранів Ізраїлю, поранених під час війни за незалежність: від 50 000 до 60 000 ветеранів. [19] [20] Так, з боку держави поранених ветеранів Ізраїлю підтримує один із департаментів Міністерства оборони – Департамент реабілітації. Метою його роботи є надання послуг для допомоги постраждалим ветеранам інтеграції в суспільство через програми соціальної та фінансової підтримки. [21] За тим самим принципом в неприбутковому секторі працюють організації, які підтримують поранених ветеранів.

“Brothers For Life” – організація, яка надає комплексний супровід ізраїльським ветеранам після поранень: від медичних, реабілітаційних та фінансових послуг до можливостей саморозвитку, творчості та покращення лідерських якостей. За спеціальною програмою менторства організації, пораненого підтримує інший ветеран, який пережив таку ж травму або поранення, та має досвід реабілітації. Ще однією активністю організації – є програми спільних подорожей для вражень, навчання та обміну досвідом серед ветеранів. [22]

Ще один приклад організації, що підтримує ветеранів, які були поранені – це “The ZDVO – Zahal Disabled Veterans Organisation”, яка надала допомогу близько 3 400 ветеранам ізраїльської армії. Організація пропонує велику кількість можливостей для ветеранів та їх родин, а саме: фізична реабілітація, фітнес-центр та спортивні змагання, заняття з водних видів спорту, фехтування, стрільбу у тирі та стрільбу з луку, малювання, більярд, танці, активності для родин та участь у клубі молодих ветеранів. Частина з цих активностей та занять організація пропонує відвідувати у спеціальних реабілітаційних центрах, побудованих для ветеранів – “Beit Halochem”, які є також спортивними та відпочинковими центрами, розташованими в чотирьох містах Ізраїлю. [23]

Досліджуючи досвід підтримки ветеранів та втілення програм їхнього добробуту, можна зробити висновок, що в кожній з розглянутих країн часом держава, часом громадський сектор пропонують кращі програми для ветеранів та їхніх родин. Проаналізовані неприбуткові організації, зокрема, мають спільні риси у побудові програм, вони включають: турботу про фізичне та психічне здоров'я, програми фізичної реабілітації, підтримку на етапі переходу, можливості з пошуку роботи, допомогу у фінансовому забезпеченні, дозвілля та спілкування.

Попри розглянутий досвід Канади, Великобританії та Ізраїлю, позитивні практики програм підтримки ветеранів та їхніх родин існують також в Австралії, Данії, Франції та інших країнах, зокрема США, де до підтримки ветеранів залучені значні фінансові та людські ресурси, як з боку держави, так і з боку громадського сектору.

1.3. Досвід створення програм для ветеранів у США, як основного стратегічного партнера України

Сполучені Штати Америки мають неабиякий досвід участі у війнах, і, відповідно, подолання наслідків цих воєн: економічних, державотворчих, демографічних та інших, зокрема і наслідків впливу війни на тих, хто з неї повертається. Лише у 20-му столітті США брали участь у декількох десятках воєн і військових конфліктів, як перебуваючи одноосібною стороною з одного боку конфлікту, так і в числі союзників однієї із сторін, що воює. Перша та Друга світові війни, Корейська війна, Війна у В'єтнамі, Війна в Перській затоці, участь у Війні в Боснії та Герцеговині та участь у інших війнах 20-го століття формували фундамент послуг та інфраструктури для ветеранів США. Однак саме війни проти тероризму “Post-9/11” у Афганістані та Іраку сформували сферу ветеранських справ Сполучених Штатів такою, якою ми знаємо її зараз: із найбільшим міністерством ветеранів у світі (412 829 працівників, станом на 2020 рік) [24] та найбільшим у світі бюджетом на сферу ветеранських справ на рік (бюджет міністерства у 2022 році: 112 мільярдів доларів; запит бюджету на

2023 рік: 301 мільярд доларів), складною, розгалуженою та доступною системою підтримки ветеранів та їхніх родин, поширеною на усю країну. Зазначимо, що близько 250 тисяч військових щороку у США отримують статус ветерана. [25]

Станом на 2021 рік, 16,5 мільйонів громадян США є ветеранами, що складає частку в 6.4% від загального дорослого американського населення. [26]. Для порівняння, у 2005 році у США налічувалось 23,4 мільйони ветеранів (Рис 1.3).

United States Veteran Population, 2005-2021

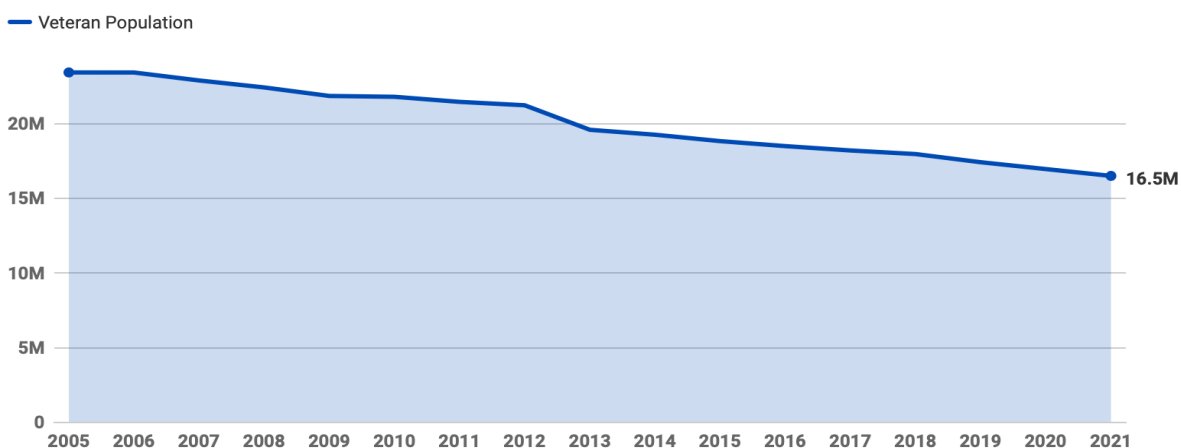

Рис 1.3. Кількість ветеранів у США протягом 2005-2021 років

Джерело: [27]

Також, майже близько 5 мільйонів ветеранів США (~30%) мають інвалідність. Цей показник зріс на 15% протягом останніх 10 років. (Рис. 1.4)

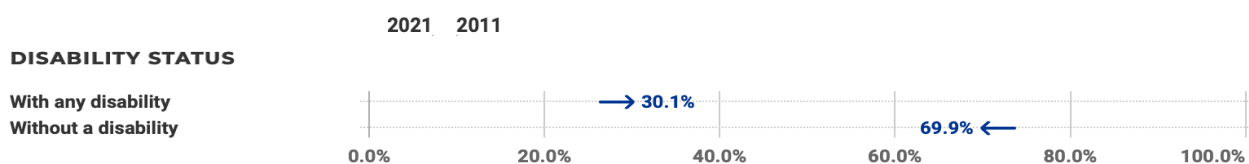

Рис. 1.4. Кількість ветеранів з інвалідністю в США протягом 2011-2021рр

Джерело: [27]

Серед десятків програм, які пропонує Міністерство ветеранів США, зокрема варто відзначити:

Програму підтримки у переході (Transition Assistance Program), де ветеранам та їх родинам надаються інструменти, інформація та ресурси для переходу від військового до цивільного життя. Програма передбачає проходження ветераном короткого курсу, де він отримує необхідну інформацію про перехід, пільги, свої можливості у новому статусі тощо. [28]

Програми підтримки у побудові цивільної кар'єри та пошуку роботи, де ветеран отримує підтримку у перекладі навичок з своєї військової посади цивільною мовою, та програми навчання для ветеранів, користуючись якими він може за бажанням отримати новий фах після навчання в університеті, підвищення кваліфікації або відвідування курсів. [29]

Також з допомогою міністерства ветерани та їхні родини можуть скористатися програмами турботи про здоров'я, страхування життя для усіх членів сім'ї, послугами та пільгами за наявності інвалідності – зокрема можливістю отримання гранту на купівлю або побудову житла. Ветерани мають право на отримання щомісячної спеціальної пенсії, якщо вони безпосередньо брали участь у війні та бойових діях. Родини ветеранів можуть розраховувати на більшість аналогічних послуг, особливо тих, які стосуються добробуту сім'ї, переходу, навчання та дозвілля. Насамкінець, однією з важливих задач міністерства – є взяття на себе організації та супроводу поховання ветеранів США, підтримка сім'ї в цей період та збереження пам'яті про них за допомогою відповідних пам'ятних заходів. [30]

У системі підтримки ветеранів у Сполучених Штатах профільне міністерство виконує роль т.зв. хабу, який об'єднує доступ до глобальних, універсальних та гарантованих державою послуг для ветеранів США. Громадський сектор в свою чергу дає можливість ветеранам та їх родинам більш якісно задовольняти їх локальні, більш специфічні потреби, отримувати

персоналізовану допомогу, брати участі у побудові спільнот, ділитися досвідом та мати більш різноманітну та довготривалу взаємодію.

В різних джерелах згадується кількість НУО, які у різний спосіб підтримують ветеранів, яка дорівнює приблизно 45 тисячам неприбуткових організацій. [31] [32] Серед такої кількості, звісно, є організації, які покривають велику кількість різноманітних запитів ветеранів та їх родин та належать до майже будь-якої з тематик: дозвілєвих та соціальних. Тому, наведемо приклади організацій, чия робота покриває саме специфічні запити у житті ветеранів та залишаються актуальними крізь роки.

Одна з них – це “Fisher House Foundation”, благодійна організація, яка будує будинки та дає змогу ветеранам та подружжям користуватися ними безкоштовно у період перебування ветерана на лікуванні у госпіталі. Будинки знаходяться поруч із військовими госпіталями, ідея в тому, аби сім'я ветерана залишалася поручі із ним, та не витрачала додаткові кошти на житло, коли хтось із родини має пройти лікування далеко від дому. За допомогою іншої програми – Hero Miles, організація компенсує вартість квитків для ветерана та його близьких, які вимушені вирушити в госпіталь чи лікарню. [33]

“K9 for Warriors” – організація, яка є найбільшим національним постачальником службових собак для ветеранів війни, які страждають від ПТСР, наслідків контузій та травм сексуального характеру. Місія організації – врятувати ветерана від можливості суїциду, превенція якого є метою багатьох органів та благодійників у США. Повідомляється, що більше 79 000 американських ветеранів вчинили самогубство протягом 2005-2017 років. [34] Організація також надає можливість цивільним долучитися до підтримки ветеранів, а саме: пожертвувати собаку, яка стане компаньйоном ветерана в майбутньому або ж у ролі волонтера виростити цуценя на території в одному з чотирьох центрів організації. [35]

Та “Headstrong” – заснована ветераном у 2012 році неприбуткова організація, яка надає послуги та практики лікування психічного здоров'я для

військових, ветеранів та членів їхніх родин. Організація надає засоби лікування, інструменти та підтримку для боротьби з травмами ментального здоров'я ветеранів, та наголошує на тому, що підхід до взаємодії є нестигматизуючим, позбавленим бюрократії та, звісно, безкоштовним. В середньому, силами 275 лікарів “Headstrong” працює з 1 400 клієнтами щомісяця в 15 штатах. [36]

Аналізуючи зусилля Сполучених Штатів Америки у захисті та підтримці ветеранів, стає очевидно, що способи відновлення фізичного та психічного здоров'я, пошук кар'єрних можливостей у цивільному житті, боротьба з викликами переходу, соціального забезпечення, превенції небажаних наслідків та інших сфер підтримки ветеранів та їх родин десятиліттями не втрачатимуть своєї актуальності для українських реалій, тож можуть бути делікатно адаптованими та використаними як перевірені практики вже зараз.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ ТА АНАЛІЗ СФЕРИ ВЕТЕРАНСЬКИХ СПРАВ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз діяльності державних програм для ветеранів війни, починаючи з 2014 року

Початку історії сучасної сфери ветеранських справ передувала збройна агресія Російської Федерації на території України та окупація частини цієї території весною 2014 року. Саме тоді підрозділи Збройних сил України та добровольчі батальйони стали на захист територіальної цілісності України вперше за часів Незалежності як бійці Антитерористичної операції (АТО) та, з 2018 року, Операції Об'єднаних Сил (ООС). Згодом, вже починаючи з середини-кінця 2014 року військові починали повертатися до цивільного життя – по закінченню терміну контракту, за власним бажанням та через перенесені поранення.

Використання терміну “ветеран” в той час ще не набуло поширення як визначення та ідентифікація людини, що брала участь у бойових діях або має військовий досвід.

У серпні 2014 року, завдяки прийнятій Постанові КМУ №413 “Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій (...)” ветерани російсько-української війни отримали можливість реалізації свого права і визнання свого статусу, та можливість розраховувати на права, соціальні гарантії та пільги, що регулювалися Законами України “Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту” від 1993 року, “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 1992 року, “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб” від 1992 року зі змінами. [37]

Однак, не всі з них – учасники добровольчих формувань, таких як “Добровольчий український корпус Правий сектор”, “Айдар”, “Дніпро-1” та інші не мали можливості отримати статус учасників бойових дій, адже згадані батальйони не мали юридичного статусу, тобто їхні бійці формально вважалися

цивільним. Завдяки зусиллям активістів та активісток, та довготривалому лобюванню теми отримання статусу УБД добровольцями, з'явилися процедури, за допомогою яких учасники добровольчих формувань все ж отримували статус за складною процедурою. Однак офіційно визнаними добровольці стали лише у 2020 році, після набуття чинності відповідного Закону. [38]

Важливим для ветеранської спільноти також було прийняття Постанови Кабінету Міністрів № 336 в квітні 2016 року, згідно якої ветерани, включно з ветеранами добровольчих формувань, отримали право на виплату компенсацій у випадку загибелі або інвалідності, поранення, контузій або каліцтва, одержаних під час участі в АТО. [39]

Згідно наявності статусу учасника бойових дій, ветерани в Україні мають право на:

- Безкоштовне медичне забезпечення – безкоштовні ліки, зубопротезування, безкоштовне санаторно-курортне лікування, або отримання компенсації за самостійно оплачене лікування, першочергове обслуговування в закладах охорони здоров'я, щорічне медичне обстеження та першочергове обслуговування в аптеках;
- Житлові питання та транспорт – знижки на квартплату, комунальні послуги та опалення, безкоштовний проїзд в певних типах громадського транспорту, право безоплатного проїзду раз на 2 роки всіма видами залізничного, морського, повітряного транспорту в межах країни, право на першочергове забезпечення житлом, або грошову компенсацію за належні для отримання жилі приміщення, зокрема для учасників бойових дій з числа внутрішньо переміщених осіб та осіб з інвалідністю 1 та 2 групи, отримання земельної ділянки для ведення селянського господарства, садівництва та дачного будівництва, позики на будівництво тощо;

- Освіта та трудові права – позаконкурсний вступ до вищих навчальних закладів, виплата 100% середньої заробітної плати у випадку тимчасової непрацездатності, можливість отримання щорічної відпустки у зручний час, гарантовані додаткові два тижні оплачуваної відпустки щорічно, переважне право на залишення на роботі при скороченні, виплата щорічної грошової допомоги тощо, а також виплата пенсій учасникам бойових дій, що втратили працездатність та особам з інвалідністю внаслідок війни. [40]

Даний перелік не є вичерпним.

Перераховані соціальні гарантії для ветеранів пропонуються, зокрема, в рамках державних програм: Державна програма забезпечення доступним житлом, Програма “Власний дім” на отримання довгострокових кредитів для індивідуальних забудовників в селі, Державна програма професійної адаптації, Державна програма професійної адаптації та Державна програма з психологічної реабілітації.

“На сьогоднішній день законодавство налічує понад сто нормативно-правових актів дія яких прямо чи опосередковано спрямована на регулювання суспільних відносини у сфері соціального і правового захисту та адаптації ветеранів (...) Порядок соціальної адаптації ветеранів безпосередньо регулюють нормативно-правові акти, що визначають коло суб’єктів, наділяють суб’єктів правовим статусом, тобто визначатимуть коло прав та обов’язків, а також порядок притягнення до відповідальності у сфері соціального захисту ветеранів антитерористичної операції, які звільняються з служби”. [41]

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що попри існуючу нормативну базу та кількість виконавців, рівень державних послуг для ветеранів та доступ до них будуть відрізнятися від випадка до випадку, та залежати від обізнаності виконавців, політичної волі, наповненості бюджетів та пріоритетів місцевої влади та державних органів на місцях.

Мовлячи про історію розвитку сфери ветеранських справ в Україні, важливо зазначити, що для країни та суспільства, які перебувають у війні та зустрічають ветеранів з неї, було б необхідно мати профільне міністерство, бо створена на базі Державної служби з питань осіб з інвалідністю та ветеранів – Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників АТО не могла покрити потреби тієї кількості людей, що повертались з війни. І громадська дискусія на цю тему тривала орієнтовно протягом 2016-2018 років. За цей час громадські організації, зокрема ГО “Юридична Сотня” напрацьовували аналітичну та рекомендаційну базу – підґрунтя створення профільного ветеранського міністерства. [42]

Врешті, у листопаді 2018 року Міністерство ветеранів було створене. Відтоді і до сьогодні воно ставить задачі розробляти, авдокувати та дотримуватись стратегії в питаннях соцзахисту ветеранів, спрощувати процедуру надання соціальних послуг для ветеранів, уніфікувати та покращувати їх якість, налагоджувати співпрацю в інтересах ветеранів між відповідальними відомствами тощо. З моменту заснування Міністерства, воно отримує вже четвертого очільника. Кожен міністр або міністерка, заступаючи на посаду презентували громадськості та працювали над індивідуальними програмами розвитку Міністерства. Діюча міністерка у справах ветеранів Юлія Лапутіна у 2023 році пропонує формувати нові засади сучасної ветеранської політики – не орієнтованої на пільги, а на надання ветеранам тих інструментів, які інтегрують їх в економіку країни після повернення з війни, надати їм роль “воїнів відновлення”, які за необхідності знову стануть на захист держави. [43]

Безперечно, розробка програм освіти, працевлаштування ветеранів є необхідною після повернення до цивільного життя, на рівні із оновленням та адаптуванням законодавства, яке регулює соціальний захист ветеранів, проявом вдячності з боку держави та суспільства, створенням умов для повноцінного відпочинку та відновлення фізичного та психічного здоров'я, створенням інструментів налагодження стосунків з сім'єю та соціумом та наданням

можливості та часу для ветерана обрати чим і коли він або вона хотіли б займатися у післявоєнний період.

Варто також зазначити, що кількість учасників бойових дій, ветеранів російсько-української війни станом на 1 липня 2021 року склала 438 843 особи. [44] За інформацією, яка доступна станом на початок 2023 року, кількість ветеранів з моменту повномасштабного вторгнення вже зросла приблизно вдвічі, а після війни, за словам міністерки Ю. Лапуніної, складе орієнтовно до 4 мільйони осіб. [45]

Враховуючи стрімко зростаючу кількість ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни та родин загиблих воїнів – які також є підопічними Міністерства у справах ветеранів, роль неприбуткових організацій та ініціатив у підтримці та наданні актуальної, комплексної допомоги та персоналізованого підходу на моменті повернення до цивільного життя залишається актуальною.

2.2 Приклади програм неприбуткових організацій, які працюють у сфері ветеранських справ України

Перші благодійні програми, проєкти та ініціативи для ветеранів в Україні почали виникати вже у 2014 році, як відповідь на новосформований запит на підтримку для тих, хто повертався з війни та їхніх близьких. Часом, перші такі проєкти створювалися представниками волонтерського руху, представники якого природним чином продовжували надавати різноманітну допомогу своїй спільноті для потреб війни та потреб, що виникали після. Поруч із волонтерами та часто саме з волонтерських команд виникали перші офіційні громадські організації та об'єднання, які створювали сферу та починали працювати з ветеранами. За темами їх умовно можна розділити за характерами підтримки: правова; підтримка та покращення психічного здоров'я; фізична реабілітація та спорт; кар'єра та працевлаштування; навчання та зміна професії; дозвілля; створення мультидисциплінарних просторів для ветеранів та інші програми.

Раніше зазначалося, що одним із перших від ветеранів та військовослужбовців виник запит на роз'яснення своїх юридичних прав та

можливостей допомоги від держави. Відповіддю на це влітку 2014 року виникла група волонтерів, які у мережі Facebook та у госпіталях пораненим бійцям надавали безкоштовну юридичну допомогу військовослужбовцям, згодом організувалися у ГО “Юридична Сотня”. Юристи організації щомісяця надають правову допомогу більш ніж 3000 учасників російсько-української війни та їхнім родинам, зокрема щодо питань, які стосуються військового права: правові консультації з питань проходження військової служби, надання, отримання статусу та отримання пільг відповідно до статусу; надання вторинної правової допомоги; складання індивідуальних документів правового характеру та зразків таких документів (заяви, скарги, рапорти, запити, звернення та інші документи правового характеру в досудовому порядку). Також, крім консультування “Юридична Сотня” проводять профільні дослідження щодо потреб ветеранів та ветеранок, та вшанування пам’яті загиблих, здійснюють менторські програми, юридичні тренінги, вебінари, розробляють законопроекти для покращення соціального захисту військовослужбовців, ветеранів, сімей загиблих воїнів, військовополонених. Ще один напрямок роботи організації – це адвокація змін для соціального захисту, зокрема протягом 2017-2018 років юристи провели адвокаційну кампанію прийняття дев’яти законопроектів, результатом якої стало прийняття чотири з них у першому читанні, та п’ять – в цілому. На базі ГО діє також гаряча лінія, куди можна звернутися щодо питань проходження військової служби та соціального захисту. Протягом восьми років юристи лінії надали підтримку близько 98 000 захисників, за такими найпоширенішими запитами: мобілізація та деталі військової служби, соціальне забезпечення, адаптація ветеранів до мирного життя, трудові права, тощо.

Вже в умовах повномасштабної війни, відповідно, змінюються запити і частка розподілення по цільових аудиторіях. Так, більшість запитів лінії припадає на діючих військовослужбовців (тих хто мав раніше, або не мав статусу учасника бойових дій) та родин військовослужбовців та ветеранів.

Найпоширеніші питання, за якими зверталися у грудні: звільнення зі служби, військово-лікарська комісія, переведення в іншу частину, питання відпусток, медичні питання та питання щодо відстрочки від мобілізації. [46]

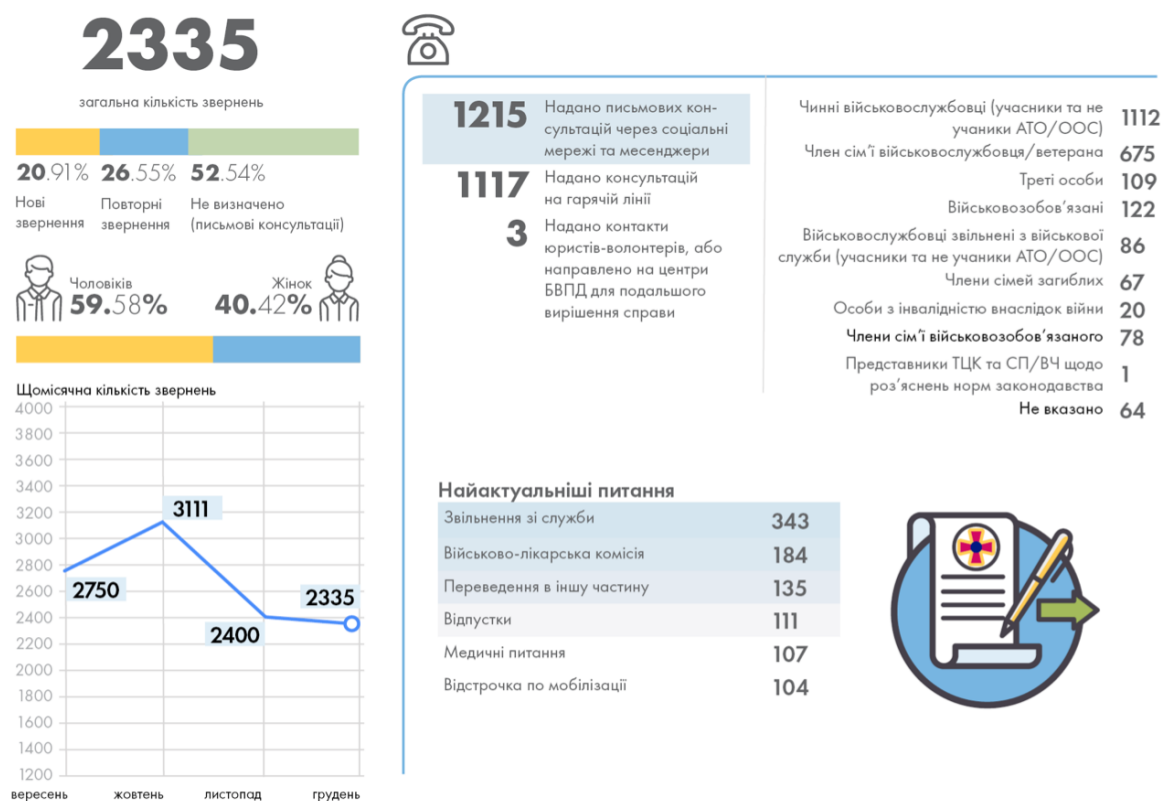

Рис. 2.1. Статистика дзвінків на лінію “Юридичної сотні” у грудні 2022

Джерело: [46]

Насамкінець, “Юридична Сотня” розробила найбільш детальну пам’ятку поінформованості про права, обов’язки та соціальні гарантії для військовозобов’язаних, резервістів, військовослужбовців, ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни, їхніх родин, родин загиблих та громадських об’єднань ветеранів, яка була надрукована лише протягом 2016-2019 років у 102 500 екземплярах та регулярно продовжує оновлюватися. [47] Також безкоштовні юридичні послуги різного об’єму надаються у просторах для ветеранів різних містах України, однак про них згодом.

Напрямок психологічної підтримки ветеранів за роки війни стрімко розвинувся та збагатився як локальними, так і зарубіжними адаптованими програмами. Як, наприклад, громадська організація “Вільний Вибір”, яка надає допомогу у подоланні психологічних труднощів ветеранам та ветеранкам, військовослужбовцям та їх родинам. Фахівці надають послуги індивідуального психологічного консультування, групової терапевтичної роботи, організують тренінги, освітні заходи та укладають навчальні матеріали в напрямках освіти для фахівців сфери ветеранських справ та психоедукації для суспільства в цілому. [48]

“Вільний Вибір” також практикує сучасні методи терапії у роботі з ветеранами, ветеранками та їх родинами. Це, зокрема, танцювально-рухова терапія, де танець і рух є головними стимуляторами психотерапевтичної роботи, а також терапевтичні групи у методі “Mindfulness”, яка розвиває самоусвідомлення за допомогою техніки медитації, є ефективною при лікуванні депресії, підвищеній тривожності, синдрому хронічної втоми, безсонні, розладів харчової поведінки тощо. Метою програми є звільнення людей від звички автоматичного реагування на життєві події, емоції, думки. Групи розвивають навички саморегуляції, поєднуючи концепцію “Mindfulness” з ідеями когнітивно-поведінкової терапії. [49] За більш ніж сім років роботи протягом 2015 – 2021 роками фахівці організації надали близько 5 135 психологічних консультацій. (Рис 2.2.)

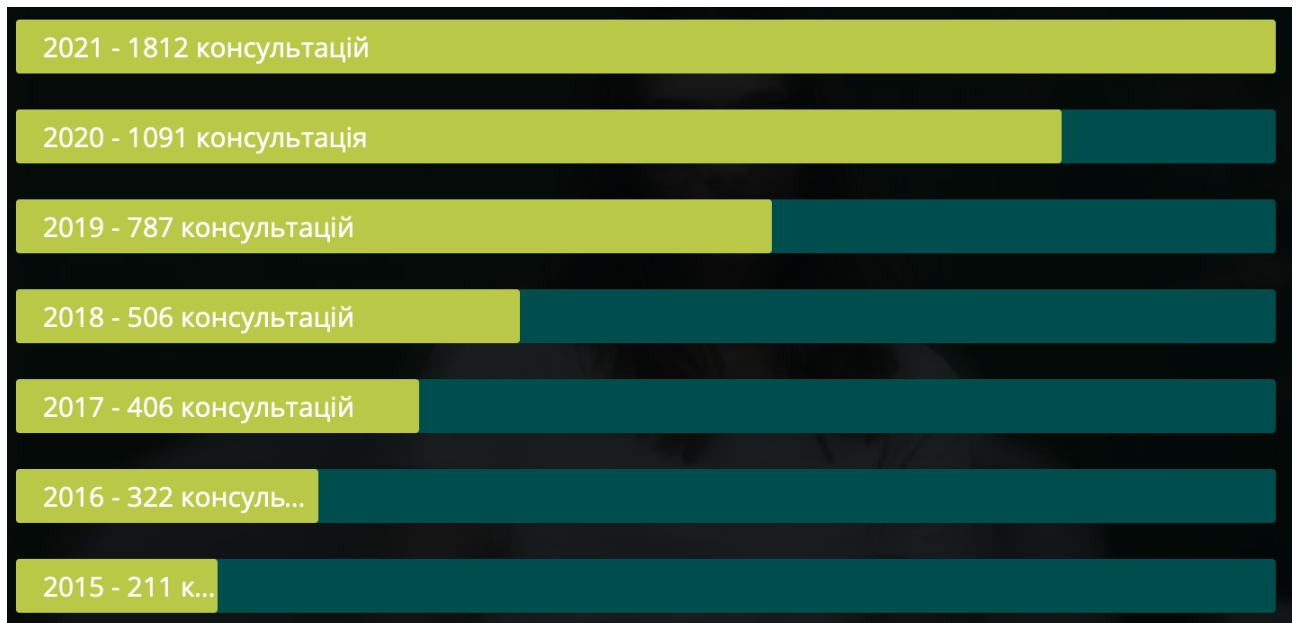

Рис. 2.2. Кількість психологічних консультацій, наданих ГО “Вільний Вибір” протягом 2015 – 2022 року.

Джерело: [48]

Ще одна організація, яка тривалий час надає підтримку ветеранам, військовослужбовцям, членам їхніх родин, волонтерам, а також тим, хто надає підтримку армії та населенню – центр “Інтеграція”. Центр надає допомогу в адаптації до цивільного життя демобілізованим військовослужбовцям, підтримує у відновленні після травмуючих подій та подоланні проявів посттравматичного стресового розладу, подоланні проблеми алкогольної, наркотичної залежності, а також допомагає розвивати навички саморегуляції, умінь самостійного вирішення різних складних життєвих ситуацій. [50]

Також прикладом програми психологічної підтримки, адаптованої за міжнародними практиками в Україні – є програма СЕТА, для людей, які переживають наслідки війни та сильний стрес. СЕТА розроблена в рамках когнітивно-поведінкового підходу групою з прикладних досліджень психічного здоров’я університету Джонса Гопкінса (the JHU Applied Mental Health Research Group (AMHR)) і була реалізована в різних країнах. В Україні СЕТА реалізовувалася проектною групою Центру психічного здоров’я та психосоціального супроводу НаУКМА (Національний університет Києво-

Могилянська Академія) за фінансової підтримки фонду жертв тортур USAID's Victims of Torture Fund. За допомогою в рамках цієї програми могли звертатися передусім, ветерани, їх подружжя і дорослі діти, а також переселенці від 18 років, які проживали в Києві, Запоріжжі та Харкові. Програма передбачалася для тих, хто переживає непорозуміння в родині, проблеми зі здоров'ям та сном, бажає повернутися на війну або переслідується спогадами про пережите, відчуває неконтрольовану агресію та болісно реагує на поведінку суспільства, відчуває байдужість, тривогу, страх, неможливість планувати майбутнє та небажання будь-що робити.

Табл. 2.1.

**Що можливості отримували учасники, беручи участь у програмі
СЕТА**

1. Консультації кваліфікованого спеціаліста – безкоштовно і конфіденційно	2. Компенсацію витрат на проїзд до місць проведення зустрічей із спеціалістами програми (у разі необхідності)	3. Краще самопочуття, стосунки в родині і на роботі	4. Зменшення та запобігання негативних наслідків пережитого стресу
5. Можливість взяти участь у дослідженні і тим самим допомогти іншим людям	6. Можливість віднайти енергію і впевненість для подальшого активного життя	7. Можливість знайти шляхи вирішення життєвих негараздів	8. Можливість отримати розуміння і підтримку

Джерело: [51]

Програма передбачала щотижневі зустрічі з фахівцями протягом 5-12 тижнів. За час дії програми у трьох містах, її пройшли 361 учасники, серед яких ветерани, члени їх сімей, волонтери та внутрішньо переміщені особи.

Важливою у контексті різноманіття втілених програм та цінності для людей із бойовим досвідом, що повертаються до цивільного життя та їхніх родин є громадська організація “Побратими”, яка діє з 2015 року. Команда проекту втілювала програми для ветеранів, ветеранок, їхніх сімей, запускала

інформаційні кампанії та давала поштовх глобальнішим проєктам, таким як “Ветеран Хаб”. Це, зокрема, проєкт груп підтримок для ветеранів та дружин ветеранів за принципом “Рівний – рівному” (“Peer to peer”) – відкриті зустрічі для людей зі схожим пережитим досвідом. На групах можна поділитися досвідом, отримати підтримку, аби краще зрозуміти себе, краще почувати себе, і таким чином рухатися до більш якісного життя. [52] Ще один напрямок роботи організації – це проведення тренінгів для трьох окремих аудиторій: для ветеранів, ветеранок та дружин ветеранів. Це навчання в системі тілесно-орієнтованої терапії по роботі з шоківим досвідом та попередженням розвитку ПТСР. Програма тренінгів складалася з чотирьох етапів та тривала шість місяців, де через дослідження особистого досвіду та теоретичного підґрунтя учасники наближаються до розуміння своєї пережитої травми.

У 2018 році такий тренінг під назвою “Посестри” відбувався і для ветеранок, з метою дослідження результативності, роботи з шоківим досвідом та попередження проявів ПТСР на основі тренінгу проводилося дослідження, та, на різних етапах, оцінка психологічного стану учасниць. За відповідним опитувальником проводилася оцінка важкості симптомів та відслідковувалася їхня динаміка протягом етапів тренінгу. Один із етапів вимірювання “Скринінг ПТСР” демонструє зменшення прояву симптоматики ПТСР у 50% учасниць протягом періоду дослідження від 1 до 4 етапу тренінгу.

Один із висновків дослідження у контексті оцінки його позитивного впливу звучить так: “Оцінка результативності тренінг-курсу протягом періоду “1-4 етапи” виявила зниження в учасниць ймовірності симптоматики ПТСР, депресивних та дисоціативних розладів, а також зростання чинників посттравматичного росту” (Рис. 2.3.) [53]

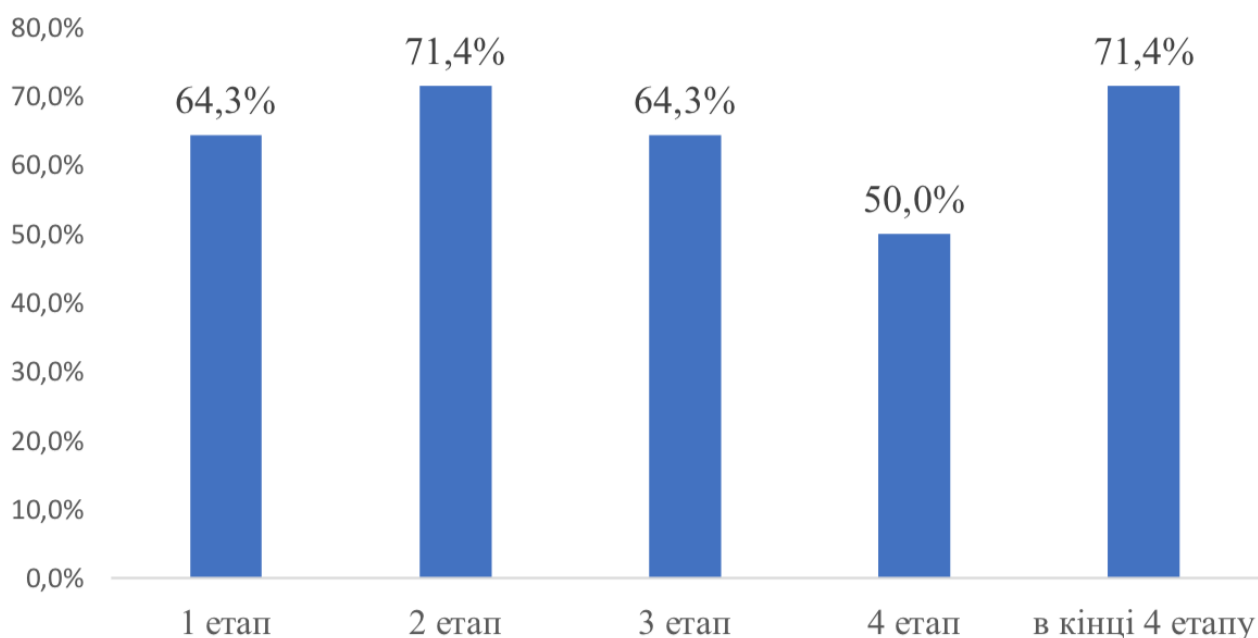

Рис. 2.3. Кількість осіб на різних етапах курсу, в яких виявляється рівень прояву симптомів ПТСР на рівні 4 і вище балів за тестом «Скринінг ПТСР, %»

Джерело: [53]

Крім тренінгової та групової роботи за час діяльності “Побратими” також втілювали спецпроекти, разом із партнерами брали участь у програмі “Повернення” для ветеранів та членів родин, провели близько 150 лекцій для 4000 слухачів в 20 містах та селах України про роботу з психотравмуючим досвідом, екологічній комунікації з ветеранами тощо. [54]

Труднощі адаптації під час повернення та фізична реабілітація – це не єдині проблеми, з якими стикаються ветерани та родини військовослужбовців. Станом на кінець грудня 2022 року 3 400 українських військовослужбовців перебувають в полоні, а близько 15 000 вважаються зниклими безвісти. [55] Родинам тих, хто чекає своїх близьких з полону, або ж не має інформації про їхню долю – потрібна підтримки та алгоритм дій. Такою діяльністю займається громадська організація “Блакитний птах”, яка надає комплексну соціально-психологічну, медичну і правову допомогу людям, які пережили полон, їх сім’ям, сім’ям зниклих безвісти та загиблих з серпня 2015 року і продовжує

діяльність у ході повномасштабної війни. За першу половину 2022 року організація опрацювала звернення від 707 людей, серед яких: 154 – людини, які перебували в полоні та зазнали тортур і жорстокого поводження; 553 – рідні полонених та зниклих безвісти осіб. [73]

Водночас, фізична реабілітація військовослужбовців та ветеранів є частиною комплексу заходів з повноцінної адаптації ветеранів. У неприбутковому секторі можна відзначити українську філію американського благодійного фонду “Revived Soldiers Ukraine”, який відкрив перший в Україні реабілітаційний центр з нейрореабілітації для людей з травмами центральної нервової системи, а саме головного та спинного мозку – “NextStep Ukraine”. Фонд регулярно проводить благодійні заходи та збирає благодійні внески від приватних донорів, тож за рахунок зібраних коштів військовослужбовці мають нагоду пройти реабілітацію. Метою відкриття фонду було надання медичної допомоги та надання реабілітаційних послуг у США та в Україні для українських військовослужбовців, що отримали поранення у зоні АТО та ООС, однак центр, який весною 2022 року вцілів після окупації російськими військами Ірпеня, Київської області, працює вже для ветеранів, мобілізованих після 24 лютого 2022 року. [56]

Аби ветерани мали нагоду відновлення фізичної стійкості та спроможності, аби оцінити їх зусилля та успіхи у реабілітації – після 2016 року в Україну прийшли міжнародні змагання для військовослужбовців та ветеранів. Як союзник НАТО у миротворчих операціях та країна, яка вже на той час брала участь у війні, українські ветерани вперше отримали змогу виступити на “Іграх Нескорених” (“Invictus Games”) 2017 року у Торонто. Міжнародні спортивні змагання у паралімпійському спорті були засновані у Великобританії герцогом Сассекським принцем Гаррі у 2014 році. Серед спортивних дисциплін, в яких змагаються військовослужбовці, зокрема, плавання, біг, стрільба з луку, баскетбол на візках, штовхання ядра та інші. Створюючи “Invictus Games” принц Гаррі надихався американським форматом змагань, який на той момент

вже діяв у США з 2010 року – “Ігри Воїнів” (“Warrior Games”). “Warrior Games” – це адаптивні змагання для військовослужбовців та ветеранів, які отримали поранення, були травмовані, виконуючи свої службові обов’язки. У 2021 році Україна здобула можливість приєднатись до “Ігор Воїнів”, тоді сорок українських ветеранів вперше виступили на міжнародних мультиспортивних змаганнях в США. За американським стандартом в змагання брали участь команди родів військ: команда армії, морської піхоти, військово-морської або ж берегової охорони, військово-повітряних сил та команда командування спеціальних операцій Сполучених Штатів. У програмі міжнародних адаптивних змагань Warrior Games представлено щонайменше 11 видів спорту: стрільба з лука, гольф, кульова стрільба, легка атлетика, велоспорт, плавання, веслування на тренажерах, баскетбол на візках, регбі на візках, пауерліфтинг, волейбол сидячи. [57]

Українським аналогом формату спортивних змагань для ветеранів є – “Ігри героїв” – міжнародні спортивні змагання ветеранів Збройних сил України та армій дружніх країн, людей з інвалідністю. Змагання відбуваються у дисциплінах кросфіту, стронгмену, силового фітнесу та стрільби, підготовка триває протягом року в різних містах країни. Фінал змагань відбувається в Києві і є великою спортивно-культурною подією. Підготовка до змагань відбувається шляхом професійно розробленого тренувального процесу спеціалістами з функціонального тренінгу. Учасники займаються спортом не менше двох разів на тиждень та загалом ведуть активний спосіб життя. За словами засновника, своєю діяльністю, “Ігри Героїв” привертають увагу до: проблем соціальної адаптації військовослужбовців, які повернулись з війни та військовослужбовців, які набули інвалідність під час участі у бойових діях; проблеми розвитку соціального захисту людей з інвалідністю, незважаючи на те, набута інвалідність чи вроджена; популяризації здорового способу життя. [58]

Для України, як і для інших країн, які дбають про ветеранів у своєму суспільстві є очевидною та поширеною практика підтримки ветеранів на їх освітньому та кар'єрному шляху. Нерідко, після або в процесі повернення ветеранів з війни або служби вони відчують труднощі у поверненні до попереднього місця роботи, пошуку нової роботи або ж пошуку нової професії чи заняття. Зокрема, представництво Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ) впроваджувало проекти та програми з підтримки реінтеграції ветеранів та їх сімей. Задача таких програм – сприяти професійній підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації ветеранів задля їх ефективної реінтеграції в до цивільного життя, а також активній участі в соціально-економічному розвитку громад. В рамках таких програм ветерани мали нагоду прослухати тренінги з розвитку навичок лідерства, адаптивності, міжособистісного спілкування, ведення переговорів та ефективного діалогу, роботи в команді та управління часом. Після участі у тренінгах учасники мали змогу подати заявку на отримання індивідуальних грантів для проходження професійних курсів за своїм бажанням в навчальних закладах України. В рамках інших програм були доступні моделі підтримки, де ветерани та члени їх родин мали змогу отримати грант на придбання обладнання для тих учасників бойових дій, хто лише розпочинає власну справу або для тих, хто володіє системним бізнесом. [59]

Ще одна програма з широким спектром діяльності щодо професійного майбутнього ветеранів – це проєкт “Норвегія – Україна”, започаткований норвезьким університетом NORD та втілюється в партнерстві з навчальними закладами України. Основа проєкту – професійна перепідготовка на цивільні спеціальності, що користуються попитом на ринку праці України, та сприяння ветеранам та іншим цільовим аудиторіям у соціальній адаптації до умов життя у громадянському суспільстві. У ході соціальної адаптації учасники проєкту отримують допомогу у правовій та психологічній адаптації. З початку реалізації проєкту в ньому було задіяно 39 українських міст та понад 20 вищих

навчальних закладів України. Завданнями проєкту є: розробка і застосування на практиці стійкої моделі соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, учасників бойових дій та членів їхніх сімей, що включає основні складові:

- професійну перепідготовку на короткострокових курсах за спеціальностями, затребуваним на ринку праці;
- психологічну адаптацію;
- правову адаптацію;
- сприяння в працевлаштуванні та створення сімейного бізнесу.

У період з 2003 по 2021 роки учасниками проєкту стали близько 13 300 осіб, серед них 2 984 учасників АТО та ООС. [60]

Також, над напрямком працевлаштування ветеранів та інших категорій працювала громадська організація “Центр зайнятості вільний людей” в рамках проєкту “Воїну – гідна праця”, який сприяє соціальній адаптації ветеранів через працевлаштування, навчання та перекваліфікацію. В рамках проєкту для ветеранів доступні такі можливості: консультації на усіх етапах працевлаштування (допомога в написанні професійного резюме, підготовка до співбесіди, кар’єрний супровід тощо); допомога в пошуку вакансій; навчальні курси від партнерів (англійська мова, курси масажу, перукарів) та за індивідуальним запитом ветерана. [61]

Низка ініціатив були створені навколо теми навчання ветеранів програмуванню та ІТ, із ідеєю про те, що для ветеранів може бути привабливою кар’єра програміста, як робота з перспективою зрозумілого кар’єрного зростання, гідною винагородою та можливістю працювати віддалено. Так, зокрема, проєкти “IT.BRO” та “Veteranius” та інші. [62] [63] У “Veteranius” кожен студент має можливість працювати над реальними проєктами в командах. Такий підхід допомагає ветеранам швидше навчатися новій професії і полегшує професійну адаптацію та соціалізацію. [64] Поряд із програмуванням, стали розвиватися і поширюватися програми розвитку

можливостей відкриття власної справи та підприємництва. Одну із таких програм, провадила Київська школа економіки (KSE). Беручи участь у таких програмах, ветерани вивчають бізнес-моделі, операційне та стратегічне планування, маркетинг, фінанси, продажі та просування. Програма була створена для ветеранів, які хочуть розпочати власну справу або масштабувати вже наявний бізнес. Історія програми для ветеранів розпочалась з весни 2018 року, коли Київською школою економіки було проведено перші 3 хвили навчання у Києві. У 2019-2020 роки навчання проходило в Харкові, Миколаєві та Вінниці. [65]

Серед десятків інших програм для ветеранів та їхніх родин, виділимо також канадсько-український некомерційний проєкт “Друг героя”, що був започаткований у 2015 році. Його мета – допомога у зціленні ветеранів Збройних Сил України та українських добровольчих батальйонів, які продовжують боротися із ПТСР та іншими непомітними та помітними травмами, які були нанесені внаслідок військових операцій. Проєкт утворився зі спостереження за утворенням окремого зв’язку, між солдатами та їхніми товаришами-тваринами на фронті. Проєкт працює за методом каністерапії – тобто позитивного психосоціального та фізореабілітаційного впливу за допомоги взаємодії із собакою-терапевтом. Серед переваг роботи та перебування поруч зі своєю службовою собакою для ветерана є збільшення прояву терпіння, керування імпульсами, регулювання емоційного стану та емоційна стабільність; більша здатність до емоційного зв’язку та довіри; зниження емоційного заціпеніння та покращення сну; зменшення суїцидальних думок та використання знеболюючих препаратів; підвищення почуття приналежності та прийняття; зниження почуття соціальної ізоляції; поліпшення батьківських навичок та сімейних відносин; зменшення рівню стресу, підвищення почуття спокою. [66]

Вочевидь, за час протистояння в російсько-українській війні, та в ході повернення ветеранів до цивільного життя, кількість програм підтримки з

цікавими та ефективними практиками у різних галузях лише збільшується. Вони, зокрема, можуть бути покращені та адаптовані для подолання наслідків більших масштабів, які очікують на Україну в найближчому майбутньому.

2.3 Діяльність благодійної організації “Ветеран Хаб” у напрямку покращення добробуту та дозвілля ветеранів війни

Благодійна організація “Благодійного фонд ВЕТЕРАН ХАБ++” була заснована у 2018 році трьома сторонами: громадською організацією “Побратими” та благодійними організаціями “Фонд Віктора Пінчука” та “Фонд Олени Пінчук”. Створенню організації передувала діяльність громадської організації “Побратими”, яка тривала з 2015 року, накопичуючи досвід втілення проєктів, використання міжнародних практик у роботі з ветеранами та їхніми родинами, втілюючи інформаційні кампанії про ветеранів, будуючи спільноту однодумців та спеціалістів у сфері ветеранських справ.

У початковій ідеї “Ветеран Хаб” був задуманий як простір підтримки ветеранів, добровольців, військовослужбовців та їхніх родин, поліцейських та рятувальників, родин зниклих безвісти та загиблих, куди представники цих цільових аудиторій змогли б звернутися за безкоштовними послугами. Також, “Ветеран Хаб” був створений саме як комфортний простір, аби інші громадські організації та ініціативи, які працювали на підтримку ветеранів могли б розміщуватися в одному місці для зручності клієнта та підсилення своєї організаційної спроможності. В періоді від початку 2014 року неприбутковий напрямок лише розпочинав свій умовно стихійний розвиток, коли не лише великі організації із багаторічним досвідом могли втілювати ті чи інші проєкти, використовуючи зовнішнє грантове фінансування, а й маленькі, нові ініціативи. Відповідно, доступ до фінансування став доступнішим, легшим, адаптованішим. Організації могли успішно втілювати проєкти, однак покрити організаційні, адміністративні потреби, офіс, канцелярію, утримувати сталу команду від проєкту до проєкту було проблематично. Одним із завдань

“Ветеран Хаб” було полегшити цю задачу для організацій-резидентів, наскільки це можливо.

Першою в історії “Ветеран Хаб” відчинив свої двері офіс у Києві в 2018 році. Простір відкрився разом із мережею резидентів, які фізично переїхали до спільного приміщення, аби об’єднати зусилля, та кооперуватися ефективніше. Крім доступу до послуг, клієнти, партнери та відвідувачі також мали змогу використовувати простір як коворкінг, відвідувати події, проводити власні зустрічі та події у просторі, користуватися технікою, інтернетом, кавою тощо. Громадські організації, які в рамках своєї діяльності мали проводити події – мали змогу бронювати лекторій та інші приміщення для своїх активностей. Зважаючи на спроможність, події організовувалися і зовнішніми партнерами, і резидентами, і силами самого “Ветеран Хаб”.

Ключовими послугами, які надає організація, та які доступні офлайн та онлайн (з 2020 року) – є послуги первинної юридичної підтримки, послуги з пошуку роботи та психологічного консультування, які надаються спеціалістами організації. “Ветеран Хаб” також здійснює перенаправлення клієнтів за необхідними послугами до партнерів та резидентів із визначеною експертизою, серед них: ГО “Юридична сотня”, ГО “Побратими”, ГО “Вільний вибір” та інші. Крім послуг, “Ветеран Хаб” з 2018 року пропонує цільовій аудиторії можливості навчання на базі організації та зовнішні освітні проекти, можливість відвідувати події різних форматів, від лекцій та груп підтримки до кінопоказів та великих форумів.

У 2020 році організація за підтримки Державного департаменту США та міжнародною дослідницькою організацією “IREX” в рамках “Програми реінтеграції ветеранів” розширила свою діяльність, та відкрила філії у місті Дніпрі та місті Вінниці. Відкриттю передувало проведення дослідження, за яким і були обрані міста, зважаючи на рівень надання послуг для ветеранів у регіоні, кількість ветеранів, показники розвитку міста тощо. У двох нових містах розпочали діяльність філії із аналогічною організаційною структурою,

типовими просторами та набором послуг для клієнтів. Процес розширення мав на меті поширення послуг організації на більшу кількість українських ветеранів та їх сімей, які проживають в різних регіонах України.

Разом із новими філіями у двох регіонах відкрився проєкт “Мобільні офіси”, в якому започаткувалася можливість надавати послуги організації на виїзді в межах областей. Такі послуги мали досягти маломобільних груп населення та тих клієнтів, хто за особистих причин та перешкод не міг фізично потрапити у філії організації. Таким чином, автомобіль “Мобільного офісу”, комплектуваний повноцінною командою, досягав клієнта у області у зручний для нього час. “Мобільний офіс” у Києві та Київській області розпочав роботу у 2020 році, а “Мобільний офіс” у Вінниці та Вінницькій області – у 2021 році.

Наприклад, “Мобільний офіс” Вінниці за час роботи проїхав близько 25 тисяч кілометрів та надав 741 консультацію. (Рис. 2.4.)

Timeframe	First clients travelled to	Consultations in the travel	Legal consultations	Psychological consultations	Employment support	Kilometers
06/21 – 11/22*	92	182	377	182	127	22 759
12/22	9	16	28	22	5	2240

*з березня по червень 2022 діяльність мобільного офісу було призупинено, а члени команди долучились до захисту країни або були залучені до роботи Лінії підтримки

Рис. 2.4. Кількість консультацій, клієнтів “Мобільного офісу” у Вінниці протягом 2021-2022 років

Джерело: розробка організації

Також, у проміжку 2020-2022 років організація впровадила низку проєктів, пов'язаних із тематикою працевлаштування ветеранів, інформаційних та освітніх проєктів щодо роботи з ветеранами для лікарів, психосоціальної адаптації учасників бойових дій, сприянню обізнаності Державних центрів зайнятості у роботі з ветеранам, та навчання для компаній, бізнесів у роботі з працівниками-ветеранами.

Аби поширити знання та експертизу організації, та підтримати локальні ініціативи, у 2021 році “Ветеран Хаб” започаткував проєкт для просторів-партнерів “Плюс-Плюс++”. В рамках проєкту громадські об'єднання та активісти міст та містечок України мали можливість отримати устаткування, організаційну та фінансову підтримку для невеликих просторів для ветеранів та їх родин. Нині простори-партнери “Ветеран Хаб” діють у восьми містах України. (Рис 2.5.)

Шукай простір Плюс Плюс у своєму місті

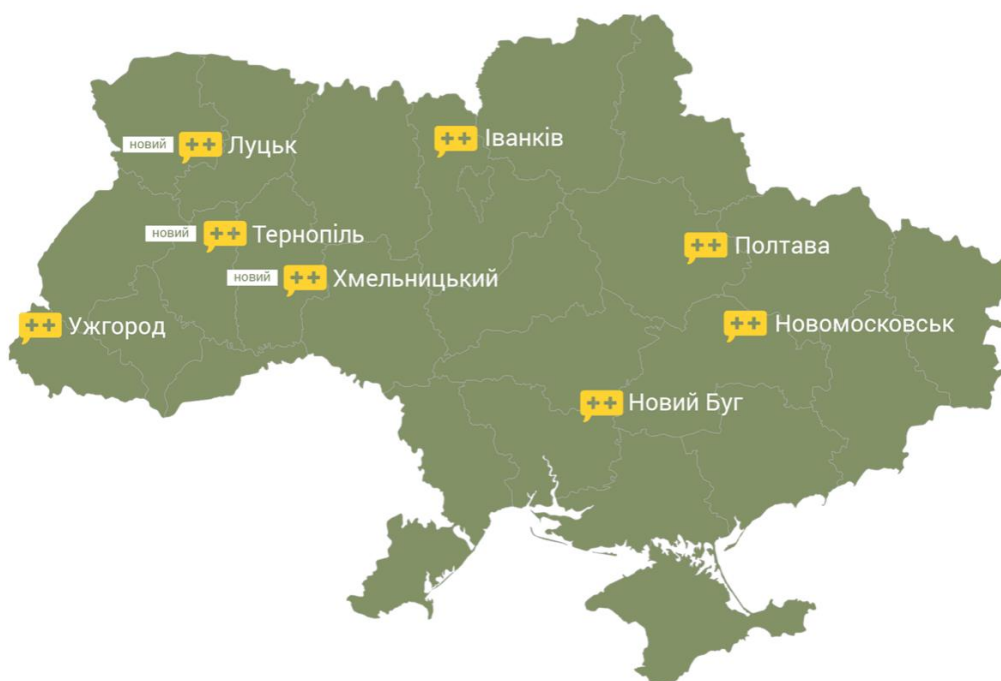

Рис. 2.5. Мапа просторів-партнерів “Плюс-плюс++”

Джерело: [67]

Ще один із форматів взаємодії, який пропонує організація для клієнтів та клієнток – це групи підтримки. Групи підтримки, як один із форматів роботи для ветеранів російсько-української війни та споріднених аудиторій, поширився з 2015 року. Відтоді, за сприяння та використовуючи досвід зарубіжних колег, організацій, фондів групи підтримки, переважно – безкоштовні, дедалі частіше почали з’являтися в доступі для цільових аудиторій. Формат таких груп передбачає роботу в безпечному середовищі, де учасники можуть поділитися власним досвідом, де їх зустрінуть з емпатією, повагою та підтримкою, як інші учасники, так і модератори груп.

Група працює зазвичай в обмеженому, невеликому колі людей (+-10) учасників, та модерується фахівцем із досвідом проведення таких груп та відповідною психологічною освітою. Поширеною аудиторією груп підтримки є особи, що пережили, переживають травматичний досвід, проходять через непростий або відповідальний етап у житті, перебувають на етапі боротьби з залежністю, хворобою, або ж бажають розділити власний унікальний досвід з іншими.

З 2018 року формат груп підтримки запрацював у “Ветеран Хаб”. Відтоді, протягом трьох років, у просторі в Києві на постійній основі (з перервами) були доступні групи підтримки для ветеранів та групи підтримки для дружин ветеранів за принципом “рівний – рівному”. З 2020 року групи підтримки також відбувалися і в онлайн-форматі.

З початком повномасштабної війни у 2022 році кількість військовослужбовців – живих та полеглих, ветеранів, їхніх родин та членів родин загиблих виросла експоненційно та продовжуватиме рости. Наразі не можна сказати, що обізнаність ветеранів та родин про можливості самопідтримки, турботи про психологічне здоров’я та безкоштовні можливості підтримки – була на достатньому рівні, та вони зверталися за такою підтримкою. Нині ж, більше за те, навіть доступних інструментів та

можливостей, яких стало значно більше, може не бути достатньо, аби покрити актуальний запит.

У відповідь на цей запит, влітку 2022 року “Ветеран Хаб” запустив онлайн групи підтримки для дружин та партнерок військовослужбовців, та згодом – групу для родин, які чекають з полону та зниклих безвісти військовослужбовців. Протягом червня-листопада 2022 року до участі в таких групах зареєструвалися близько 300 жінок, і близько 100 змогли взяти участь, враховуючи кількість вільних місць. Також восени 2022 року стали доступні онлайн-групи для родин загиблих, реалізовані громадською організацією “Вільний Вибір” за підтримки міжнародного фонду “Відродження” та “European Union in Ukraine”. Відповідно, у 2023 році кількість офлайн та онлайн груп підтримки, створених на базі “Ветеран Хаб” лише збільшуватиметься.

Важливу роль у проєктній діяльності організації посідають проєкти, пов’язані із тематикою працевлаштування та відносно то тематик, кожен проєкт виконує свою задачу: показати ветеранам важливість того, аби вписувати військовий та бойовий досвід у резюме і розповідати про нього на співбесіді; показати рекрутерам, цивільним HR-менеджерам та керівникам компаній цінність співробітників-ветеранів; допомогти співробітникам центрів зайнятості порозумітися з клієнтами-ветеранами.

У проєкті “HR-Практика”, зокрема, досліджується класичний HR-процес із контекстом саме участі співробітника-ветерана у ньому. Розроблений організацією гайд має на меті допомогти компаніям у подоланні стереотипів про співпрацю з ветеранами та покращити цей досвід для обох сторін. [68] Зі свого боку, проєкт для Державних центрів зайнятості допомагає спеціалістам якісніше підтримувати ветеранів, які повертаються до цивільного життя та стають на облік у центрах зайнятості. Розроблений “Ветеран Хаб” посібник та відеокурс детально розповідає про сучасних ветеранів, їхні потреби та пропонує інструменти для ефективної комунікації. [69]

Переходячи від працевлаштування до теми ментального здоров'я, проєкт “Ветеран Хаб” – “Це Ок” – є платформою обізнаності про психічне здоров'я. У розділі “Для ветеранів” на платформі ветерану або ветеранці можна оцінити свій стан, аби краще розуміти як поспілкуватися про себе, як обрати і де знайти фахівця, чого чекати у перший місяць повернення з війни тощо. Розділ “Близькі захисників” підтримує партнерів військовослужбовців, розповідає про перерозподіл ролей у сім'ї, самопомогу, підтримку один одного, зміни у стосунках, та виклики після повернення партнера з війни. Розділ “Для фахівців” призначений для лікарів усіх ланок та спеціальностей, розповідає про роботу з учасниками бойових дій, як працювати у кризових станах, як говорити про бойовий досвід, як підходити комплексно до лікування та реабілітації ветеранів та ветеранок, пропонує клінічні настанови та протоколи лікування в українському перекладі та інші матеріали про стан і здоров'я ветеранів. [70] Ці та інші проєкти організації були створені ще до повномасштабного вторгнення, тож в нинішніх реаліях лише набувають актуальності. Працюючи над підготовкою проєктів, вивченням досвіду цільової аудиторії “Ветеран Хаб” також виконує роль дослідницької організації, аналізуючи досвід ветеранів, їхніх партнерів та партнерок, стосунки у родині ветерана, досвід людей, які пересікаються з ветеранами у різних сферах життя.

Організаційна структура благодійної організації “Благодійного фонду ВЕТЕРАН ХАБ++” має ознаки вертикальної ієрархічної структури з розвиненими горизонтальними зв'язками та можливостями впливу. За час існування організації в ній також відбувалися зміни та покращення. Зокрема, у 2019 році організація змінила організаційну структуру, створивши та впровадивши формат розподілення на структурні підрозділи, який працює донині: “Фінанси”, “Простір”, “Послуги”, “Комунікації”.

За організаційною структурою перший Ветеран Хаб у Києві та майбутні філії мали типові підрозділи, серед яких:

Спрощена оргструктура “Ветеран Хаб”

Менеджмент організації, філії	
Команда напрямку Послуг	Команда напрямку Простору

Джерело: розробка автора

Команда фінансів, управління кадрами та комунікацій після 2020 року залишалася лише у просторі у Києві, працюючи з філіями як структурними підрозділами віддалено. У Києві, де впроваджували інформаційні, комунікаційні та інші проекти менеджерська ланка відповідно залишалася більшою.

Рішення організації, що стосуються розвитку, змін, стратегії та криз приймаються керівниками та відповідальними менеджерами та поширюються далі на філії. На місцях відповідальні менеджери філій мають достатньо простору та можливості приймати рішення, що стосуються їхніх команд та роботи окремої філії.

Із початком повномасштабного вторгнення, для безпеки команд та відвідувачів, організація тимчасово закрила свої філії у Києві і Дніпрі. Відкриття київського офісу планується у лютому 2023 року. Таким чином, єдиним офісом та простором, який нині працює офлайн залишається вінницька філія, яка діє повноцінно з підсиленою командою. На базі філії у березні 2022 року започаткувалася “Лінія підтримки” для ветеранів, військовослужбовців та їхніх родин, та усіх перерахованих раніше ключових цільових аудиторій, однак, була і є доступною для громадян із іншими статусами, які потребують підтримки та спеціальних послуг. Наприклад, навесні 2022 року “Лінія

підтримки” щодня опрацьовувала запити з пошуку гуманітарної допомоги, тимчасового розміщення та інформування щодо пошуку зниклих безвісти.

Протягом усього періоду діяльності філії “Ветеран Хаб” у трьох містах: Києві, Вінниці та Дніпрі було зафіксовано більш ніж 31 тисячу відвідувань.

Табл. 2.3.

**Кількість відвідувань мережі “Ветеран Хаб”
протягом 2019-2022 років**

	Місто	Кількість	Період роботи	Загальна кількість
Відвідувачі	Київ	21657	11.2019-02.2022	31151
	Вінниця	6736	09.2020-12.2022	
	Дніпро	2758	11.2020-02.2022	

Джерело: розробка організації

Також, у трьох філіях та силами проєктів “Мобільний офіс” (МО) було надано більш ніж 24 тисячі консультацій для клієнтів.

Табл. 2.4.

**Кількість консультацій, наданих фахівцями “Ветеран Хаб”
протягом 2019-2022 років**

	Структурний підрозділ	Кількість наданих консультацій	Період роботи	Загальна кількість	
Пошук роботи	Київ	3015	11.2019-02.2022	5310	24218
	Київ МО	166	10.2020-02.2022		
	Вінниця	1149	09.2020-02.2022		
	Вінниця МО	132	06.2021-12.2022		

Продовж. Табл. 2.4

	Дніпро	698	11.2020-02.2022		
	Лінія підтримки	150	03-12.2022		
	Структурний підрозділ	Кількість наданих консультацій	Період роботи	Загальна кількість	
Юридичні консультації	Київ	3965	11.2019-02.2022	11259	
	Київ МО	469	10.2020-02.2022		
	Вінниця	2594	09.2020-02.2022		
	Вінниця МО	405	06.2021-12.2022		
	Дніпро	1221	11.2020-02.2022		
	Лінія підтримки	2605	03-12.2022		
	Структурний підрозділ	Кількість наданих консультацій	Період роботи	Загальна кількість	
Психологічні консультації	Київ	3843	11.2019-02.2022	6124	24218
	Київ МО	234	10.2020-02.2022		
	Вінниця	962	09.2020-02.2022		
	Вінниця МО	204	06.2021-12.2022		
	Дніпро	506	11.2020-02.2022		
	Лінія підтримки	375	03-12.2022		

Продовж.Табл.2.4

	Структурний підрозділ	Кількість наданих консультацій	Період роботи	Загальна кількість	
Напрямок адміністраторів	Лінія підтримки	1525	03-12.2022	1525	

Джерело: розробка організації

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році, тисячі ветеранів вкотре стали на захист Батьківщини. Одного дня вони повернуться до цивільного життя та матимуть вибір інструментів, програм, спільнот, які підтримають їх на цьому шляху. Відповідно до історичних та соціокультурних змін, змінюється і неприбутковий сектор. У “Ветеран Хаб”, чиею ідеєю завжди була підтримка ветеранів війни, фокус уваги нині розширюється і на діючих військовослужбовців та членів їхніх сімей, залишаючи та розширюючи можливості підтримки для ветеранів на належному рівні. Діючі військовослужбовці – це майбутні ветерани, так само як і їхні сім’ї в майбутньому стануть сім’ями ветеранів. Коли б це не сталося, вже зараз важливо досліджувати, розвивати, тестувати шлях повернення, випрацюваний з думкою про добробут захисників та їх рідних.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ ПОКРАЩЕННЯ ДОБРОБУТУ ТА ДОЗВІЛЛЯ ВЕТЕРАНІВ НА ОСНОВІ ПРОГРАМ ВЕТЕРАН ХАБ

3.1 Можливості та приклади створення програм для ветеранів на основі концепції “Шлях ветерана”

Розробка і впровадження довгострокових програм роботи у неприбутковому секторі – є фундаментом діяльності організації та виконання нею своєї місії. В свою чергу, деталізованість та глибина досліджень, які здійснюються та використовуються для побудови програм та проєктів – напряду впливає на те, наскільки персоніфіковано та якісно буде задоволена потреба клієнта, бенефіціара. Нині ми володіємо достатньою кількістю засобів для отримання важливої інформації від клієнтів, представників цільової аудиторії, аби перетворити їх на методики, за якими запити будуть вирішені ефективно. Один із методів, за яким можна зрозуміти потребу клієнта – це максимально деталізувати умови, обставини, оточуючий світ клієнта та його відчуття, стан в цих умовах, і таким чином, знайти рішення його запиту, заглибившись в життєвий шлях та контекст клієнта.

Ідея адаптації американської моделі погляду на життєвий шлях ветерана виникла під час візиту колишнього міністра у справах ветеранів США Роберта Макдональда до “Ветеран Хаб” у серпні 2019 року. Тоді він згадав про “The Veterans Lifetime Journey Map”, що була розроблена у період його служби. Модель була створена, аби впровадити клієнтоорієнтований підхід та трансформувати звичний для департаменту формат надання послуг ветеранам. Роберт Макдональд поділився мапою та трьома супутніми документами з “Ветеран Хаб” і так розпочався шлях адаптації цієї моделі до української сучасності командою дослідників, де орієнтиром роботи виступила оригінальна мапа потреб. (Рис.3.1.)

JOURNEYS OF VETERANS MAP

This map covers ten life stages any Veteran may encounter, from pre-service to end of life. These life stages are organized in three phases in which Veterans' goals and aspirations are distinctly different. Each life stage lists out moments Veterans typically experience and associated VA services, and calls out key "moments that matter" which may have significant impact on Veterans' experiences.

Not all Veterans are the same and there is no "one" veteran. There are, however, a broad set of shared moments many veterans will encounter and live through. Different veteran personas will experience and navigate these moments in varied and disparate ways. Using this journey as a guide to organize and align around, VA can plan for and design better experiences for Veterans.

Life events impact individual goals and change priorities. Events like marriage, divorce, widowhood, birth of a child, obtaining a new degree, loss of housing, empty nesting, major illness and so on have profound effects on people's priorities and how they approach their lives—as well as how they interact and perceive services. These events are unpredictable and may happen at any point across this journey.

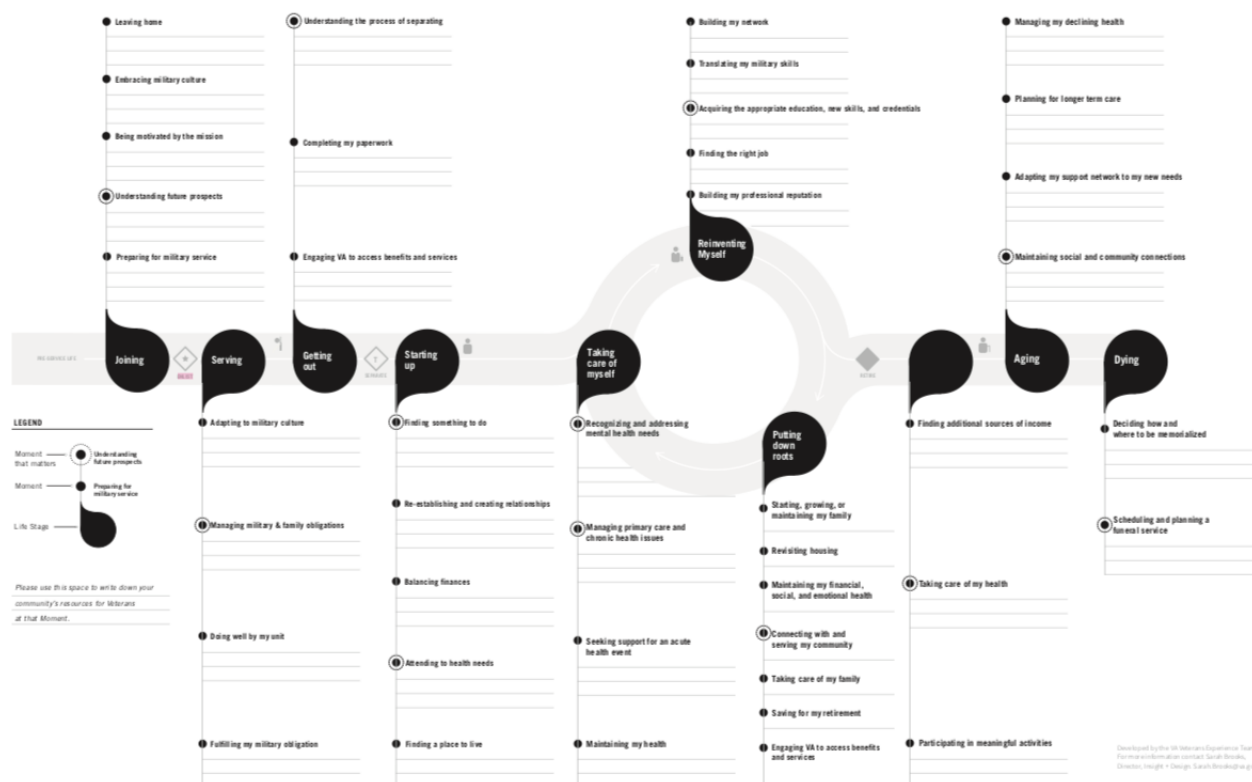

Рис. 3.1. Модель потреб ветеранів США “Veteran Lifetime Journey Map”

Джерело: [71]

Задачею команди дослідників з “IREX” та “Ветеран Хаб” було адаптувати мапу для українського контексту, розширити знання про потреби ветеранів на різних етапах їх життєвого шляху та запропонувати спільноті стейкхолдерів спільний інструмент роботи у сфері. Зокрема, для того, аби домовлятися хто з стейкхолдерів мож взяти на себе задоволення тієї чи іншої потреби, в якій має найбільше експертизу та яка є найкомфортнішою та найефективнішою для клієнта. Такий підхід також допомагає партнерам у сфері скоординуватися, не дублюючи програми, зусилля та фінансування, орієнтуватися в тому, над якими потребами працюють колеги у сфері, та довірити кожному його частину відповідальності.

У “Шляху ветерана” та інших, згаданих проєктах “Ветеран Хаб” зберігається принцип переходу до відкритих систем підтримки. Це означає, що

повернення ветеранів відбувається не просто в рамках якоїсь закритої, жорстко регульованої програми. Навпаки, повертаючись до цивільно життя, ветеран взаємодіє у багатьох сферах свого життя – це і взаємодія з державним апаратом, і з громадськими організаціями, і з бізнесом та надавачами різноманітних послуг. Задача відкритої системи зробити так, аби ці сфери були дружніми до ветерана – через едукативні, інформаційні проекти, побудову співпраці, регулярного лобіювання теми підтримки для ветеранів та місця ветеранів в соціальному житті.

Ця мапа призначена для:

- ветеранів, військовослужбовців та членів їхніх сімей;
- експертів, чийми клієнтами є ветерани, людей, які працюють з ветеранами;
- фахівці сфери ветеранських справ.

Для того, аби наповнити концепцію ветеранським досвідом та синхронізувати ті висновки та припущення, які були встановлені дослідниками у процесі роботи над мапою, на базі “Ветеран Хаб” було проведене тестове інтерв’ювання десяти ветеранів у складі трьох фокус-груп, аби приміряти утилітарність оригінальної мапи до українського контексту.

Усі інтерв’ю відбувались у Києві на території “Ветеран Хаб”, були записані та розшифровані для подальшого аналізу. Відтоді й дотепер наша команда аналізує за принципом “Шляху ветерана” численні історії клієнтів організації.

За результатами дослідження винесені, зокрема, такі важливі висновки:

- “Сучасне покоління українських ветеранів знаходиться в унікальних умовах для творення першої національної ветеранської ідентичності;
- В українському контексті, “війна” є окремим елементом життєвого етапу “служба” та не може бути об’єднана з іншими елементами;

- Кожен шлях – унікальний. Немає двох однакових ветеранів, водночас багато дій та моментів є спільними для багатьох із них. Різні ветерани проживатимуть ці дії та моменти по-різному;
 - Ми не засуджуємо жодний зі шляхів, але будемо аналізувати більшість із них аби підтримати ветеранів у тому, щоб рухатись далі своїм шляхом”.
- [72]

Наближаючись до погляду на саму мапу, зазначимо, що структура моделі “Шляху ветерана” поділена на етапи, елементи, процеси і т.д. Розглянемо, чим вони є у структурі. (Рис 3.2.)

Рис. 3.2. Послідовність етапів “Шляху ветерана”

Джерело: [72]

1. “Етап. Узагальнений життєвий етап людини, що об’єднує певний типовий набір потреб та прагнень;
2. Кожен етап складається з елементів – менших за тривалістю і наповненням складників;
3. Момент або дія. Елементи містять значущі моменти, коли на життя впливають зовнішні фактори, та дії, коли зовнішнього впливу менше;
4. Процес. Моменти та дії мають наслідки, а відповідно і процеси, що їх супроводжують. Процеси можуть бути розтягненими у часі;

5. Потреба. Процеси на життєвому шляху можуть слугувати підґрунтям для формування потреб, як усвідомлених, так і неусвідомлених;

6. Добробут. Кожну потребу можна умовно віднести до однієї зі складових добробуту людини, проте важливо розуміти її підґрунтя;

7. Послуга. Формування послуг є завершальним етапом аналіз життєвого шляху людини і має регулярно переглядатись, аби залишатись актуальним.

Шлях кожного ветерана, його дослідження та створення на його основі відповідних програм, бо:

- Кожен ветеран йде власним шляхом випробувань;
- Шлях ветерана – це шлях воїна, і все що відбувалося на ньому, в тому числі сам війна, є його частиною;
- Повернення, яким би воно не було складним також є частиною шляху.

За концепцією, “Ветеран Хаб” вірить у те, що кожен ветеран має право:

1. Не дати війні перемогти себе особисто, вже після повернення;
2. Знати, як відновитись, як знайти сили продовжити свій шлях;
3. Мати на це час.

За оригінальною версією концепцією “Veteran Lifetime Journey Map”, а також зважаючи на досвід ветеранів інших воєн та інших країн, виявлено, що в процесі повернення варто зважати на такі три елементи:

- Піклування про себе. Що варто зробити незадовго після виходу з війни;
- Винаходження себе нового. Пошук своєї сили, продовження відновлення;
- Вкорінення. Стан, коли сили достатньо, аби приймати важливі, довготривалі рішення свідомо та з внутрішньою готовністю”. [72]

Деталі концепції, етапи та елементи кожного етапу шляху ветерана розбражені послідовано, від етапу “Початку служби” до етапів “Старіння” та “Помирання”.

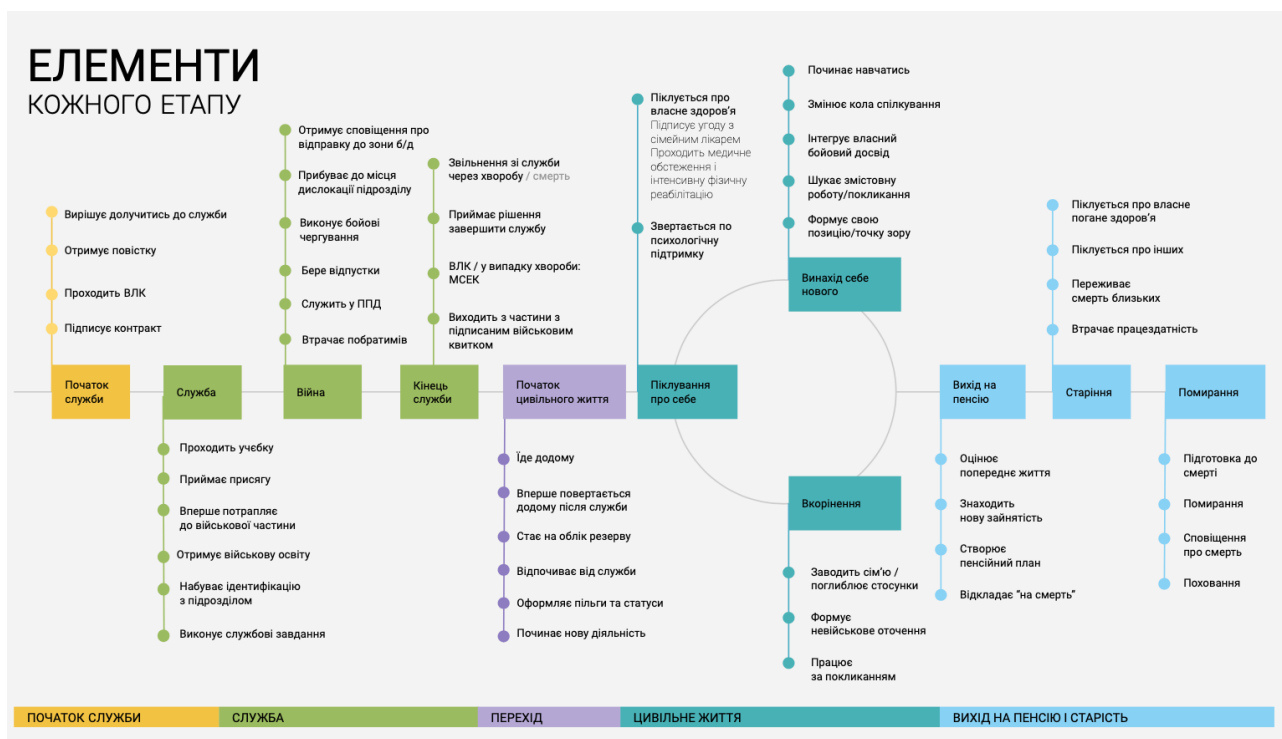

Рис. 3.3. Елементи етапів “Шляху ветерана”

Джерело: [72]

Мапа потреб ветеранів створена таким чином, аби мати змогу заглибитися у деталізацію кожного елементу “Шляху” та бачити закономірності між переходами від етапу до етапу. На прикладі декількох етапів поглянемо на те, як мапа потреб допомагає побачити деталі запитів ветеранів.

Наприклад, на етапі “Служба” ми бачимо елемент “Кінець служби”. В цьому елементі є ймовірність завершення служби через смерть військовослужбовця. Цей момент супроводжують відповідні процеси:

1. Сповідання підрозділу;
2. Оформлення документів про смерть;
3. Транспортування тіла;
4. Сповідання рідних та сповіщення спільноти.

В цьому моменті у військовослужбовця є потреби, такі як гідне поховання, збереження пам’яті про нього, впевненість у тому, що про його або її родину подбають, впевненість у тому, що духовні погляди загиблого

враховуються під час поховання. Розуміння цих потреб та того, на якому етапі, елементі вони знаходяться стане в пригоді як державним органам, відповідним службам, так і сім'ї військовослужбовця.

Інший момент у житті з елементу “Кінець служби” – “Завершення служби через травму або хворобу”, в якому ще діючий військовослужбовець отримує діагноз та супутні папери, проходить через евакуацію та лікування у військових госпіталях та реабілітаційних установах, та проходить медико-соціальну експертну комісію. Відповідно, які потреби можуть бути у військовослужбовця на цьому етапі, до чого ми можемо підготувати його та родину, та яку дорожню карту надати? Потреби:

- Отримати компенсацію за втрачене здоров'я;
- Дізнатись всі деталі про стан власного здоров'я;
- Мати всі необхідні документи про обставини хвороби чи травми;
- Мати гідну медичну підтримку;
- Не турбуватись про фінансову безпеку.

Експертиза громадських ініціатив та програм, які працюють задля добробуту ветеранів починається ближче до етапів “Переходу” та “Цивільного життя”, аби підтримати ветерана у досягненні стану вкорінення: коли довготривалі та відповідальні рішення можна приймати свідомо та з достатньою внутрішньою готовністю. [72]

В елементі початку цивільного життя, ми маємо низку дій, які супроводжують процес переходу для ветерана. Це, зокрема, перше повернення додому після служби, відпочинок від служби, готовність до нової діяльності та інші. До прикладу, дія “Відпочинок від служби” супроводжується розширенням переліку щоденної відповідальності та значущості побутових проблем: господарства, родинних обов'язків. Тут ветеран може переживати високу тривожність, проходити санаторне лікування, адаптуватися до нового розпорядку дня, зокрема умов та часу сну. В цей час потребами ветерана є: відпочити “від усього”; усамітнитись, закритись від усіх та мати особистий час;

втекти від цивільних проблем; мати час, аби інтегрувати пережитий досвід; встановити новий режим дня та дотримуватись його; розуміти межі власної відповідальності. Можемо припустити, що для задоволення потреб в цьому моменті ветерану буде важливо:

- мати фінансову подушку на деякий період, аби мати змогу деякий час не працювати на відпочити;
- мати інформацію про можливості психологічного відновлення та покращення ментального здоров'я;
- мати взаєморозуміння з родиною та близькими щодо того, якими є потреби ветерана та як на цей період варто розподілити ролі у сім'ї.

Також, згідно з “Шляхом ветерана” одна з дій, які проявляються на початку цивільного життя – це початок нової діяльності ветерана. Тема, якій присвячені десятки програм, однак залежно від часу проведеного ветераном у цивільному житті – ця дія буде змінюватися і розвиватися. На початковому етапі, ветеран лише починає задумуватися про якусь діяльність поза тематикою служби та війни, вже з'являється простір та відстань між статусом військовослужбовця та статусом ветерана, і він або вона опиняються десь посередині. Ветерани в цей період вперше роздумують і про повернення до служби, надають перевагу часу, проведеному наодинці або перед екраном, на протигагу живому спілкуванню, можуть багато подорожувати, аби не затримуватися на одному місці довго.

Серед потреб, які починають виникати в цей момент:

- Почати спілкуватись із цивільним оточенням;
- Щоб оточення розуміло мій стан (стан ветерана);
- Мати достатньо коштів для їжі та розваг;
- Задовольнити матеріальні цілі, сформовані під час служби. [72]

Для того, аби задовольнити потреби ветерана в цей період, можуть бути розроблені програми, або напрямки програм за наступними темами: програми подій для спілкування – розмовні клуби, де могли б брати участь ветерани та цивільні; інформаційні матеріали доступною мовою про накопичення,

інвестування та фінансове планування; події – лекції, зустрічі, або ж інформаційні матеріали, де б пояснювалися особливості досвіду ветерана, де б, наприклад, самі ветерани могли розповісти цивільним про свій стан, вдалі способи комунікації і взаєморозуміння.

Елемент “Винахід себе нового” тісно пов’язаний із глобальним процесом вкорінення ветерана у цивільному житті. В ньому ветерани починають навчатися новому, змінюється коло їхнього спілкування, бойовий досвід інтегрується у повсякденне життя. В цьому елементі шляху ветеран шукає покликання, змістовну роботу та по-новому ідентифікує себе та власну позицію. Тож, інтегрування власного військового досвіду є цікавим з точки зору побудови на його основі програм. Цю дію супроводжують такі процеси та потреби:

Табл. 3.1.

Деталізація дії інтеграції власного військового досвіду

Дія	Процеси, що супроводжують	Які потреби я маю та на що варто звернути увагу?
Інтегруєш власний військовий досвід	Навчаєшся жити з власним бойовим та військовим досвідом; Шукаєш способів примінити його у своєму цивільному житті; Описуєш власний досвід та шукаєш нову форму для нього; Можеш хотіти все забути, відчувати відторгнення військової ідентичності.	Зрозуміти, який військовий досвід впливає на моє життя і навчитись з ним працювати; Згадати та розповісти власну історію; мати можливість по-різному показати свій досвід; Відчувати, що мій досвід має цінність.

Джерело: [72]

Враховуючи потреби та процеси, які супроводжують ветерана на цьому етапі, спостерігається, що ветерану в цей момент важливо поділитися

інтегрованим досвідом, відчути його цінність, користь для інших. Відповідно до запиту однієї цієї дії можуть бути розроблені програми підтримки:

1. Програми наставництва від ветеранів. Наприклад, ветеран в минулому переніс реабілітацію після поранення та готовий поділитися досвідом щодо цього з іншими ветеранами, так його знання інтегруються вже у цивільному житті. Або ж у форматі наставництва ветеран або ветеранка могли б працювати у навчальних закладах, закладах неформальної освіти, громадських об'єднаннях для дітей та підлітків – показувати приклад, вчити мотивації, допомагати відчувати себе частиною спільноти та робити добрі справи;
2. Програми поширення досвіду ветеранів через участь у інтерв'ю, соціальних роликах, тематичних виступах, присвячених ветеранському досвіду, на майданчиках для широкого загалу;
3. Програми, які підтримують розвиток навичок письменницької майстерності для ветеранів, аби надати їм інструменти мати можливість описати свій досвід для інших так, як вони вважають за потрібне, ділитися ним на тематичних читаннях, і можливо, видати книжку.

Також розглянемо дію в елементі “Вкорінення”: Створення сім'ї або поглиблення існуючих стосунків.

Табл. 3.2.

Деталізація дії створення сім'ї або поглиблення стосунків

Дія	Процеси, що супроводжують	Які потреби я маю та на що варто звернути увагу?
Розпочинаєш сім'ю або поглиблюєш існуючі стосунки	Створюєш сталі звички та ритуали; Дотримуєшся графіку дня;	Піклуватись про інших; Проводити час із родиною та близькими;

Розпочинаєш сім'ю або поглиблюєш існуючі стосунки	Береш на себе довготермінову відповідальність: - заводиш домашню тварину, - проводиш час із дітьми та старшими, - займаєшся волонтерством; Цікавишся своїм походженням та історією родини; Можеш відчувати ніби вдруге познайомились з рідними; Свідомо обираєш батьківську роль (народження дитини) або її відсутність; Чітко визначаєш власне близьке коло.	Мати власне комфортне житло для себе та своєї родини / потреба будувати будинок; Відчувати впевненість у власному майбутньому; Мати сталий дохід та відчувати фінансову безпеку; Розуміти власний бюджет та об'єм матеріальних потреб; Досліджувати та розуміти майбутній або поточний досвід батьківства; Знати, як мій досвід впливає на моє близьке коло; Відчувати пов'язаність та належність до власного близького кола.
---	--	---

Джерело: [72]

Цей елемент торкається багатьох сфер життя ветерана, і зокрема, сфокусований та одній із найважливіших тем: створення сім'ї та стосунків, які відіграють значну роль у якості процесу повернення до цивільного життя. Для підтримки цієї дії можуть бути запропоновані такі програми:

1. Програми волонтерства та громадської активності для ветеранів, аби вони могли обрати із попередньо підготовленого та протестованого переліку волонтерств, які найкраще синхронізуюватимуться з ветеранським досвідом;
2. Програми навчання відповідальному батьківству, підготовці до планування сім'ї, народженню дітей тощо.

3. Програми кредитування та спрощення процесу купівлі житла або будівництва для ветеранів;
4. Програми страхування життя та майна, для себе та сім'ї.

Розробка і впровадження змін у наданні послуг, запропонованих “Шляхом ветерана”, за концепцією дослідження, є передумовою покращення добробуту ветеранів. “Найчастіше, зокрема у дослідженнях ідентичності, термін Добробут / Well-being використовують для позначення психологічного добробуту, що означає суб’єктивне відчуття задоволення, щастя або якості життя, але також існують інші значення, які є ширшими та включають об’єктивні міри. Узагальнено, добробут можна вважати категоризацією потреб людини. Усі ці потреби більшим або меншим чином присутні на всіх життєвих етапах”. [72]

“Ветеран Хаб” пропонує модель добробуту, з пов’язаними з нею сферами життя ветерана, де на основі відстежування зв’язків, вивчення потреб у конкретній сфері, послуги для ветеранів і підходи до турботи про них, можуть бути досліджені на значно якіснішому рівні. (Рис. 3.4.)

Рис. 3.4. Модель добробуту у контексті “Шляху ветерана”

Джерело: [72]

Ці та інші етапи, елементи та процеси в житті ветерана, їх дослідження шляхом перенесення на мапу потреб можуть бути надійним джерелом ідей та інструментів для створення програм для ветеранів та їхніх родин.

3.2 Презентація програми дозвілля для ветеранів, військовослужбовців та їх сімей

Протягом років діяльності у стінах “Ветеран Хаб” були втілені десятки проєктів, реалізовані безпосередньо організацією, партнерами та резидентами, які працювали та працюють пліч-о-пліч у сфері ветеранських справ. Більшість з цих проєктів фокусуються про потребах ветеранів та покращенні їхнього життя. Об’єднуючи досвід з партнерами, спостерігаючи за міжнародними практиками та відгукуючись на запити самих ветеранів, військовослужбовців та членів їхніх родин, доходимо висновку, що однієї із важливих складових комфортної для ветерана адаптації до цивільного життя – є відчуття безпеки у спільноті, спілкуванні, відчуття довіри до оточуючих, досвід перебування у дружньо налаштованому просторі, безпечному місці, де є можливість обміну досвідом, спільної діяльності, розділення невимушеного дозвілля, де ветерана прийматимуть таким, який він є. Зі свого боку, для діючих військовослужбовців, які виконують бойові завдання та несуть службу, важливо, аби їхні сім’ї та близькі мали доступ до такого дозвілля.

З думками про це, після початку повномасштабного вторгнення, та подальшого відновлення роботи однієї з філій “Ветеран Хаб” у Вінниці, виникла ідея створення програми дозвілля, яка б задовольняла потреби і ветеранів, які повертаються з війська, і їхніх родин, які дочекалися або ще чекають повернення ветеранів та ветеранок з війни, і для родин загиблих та зниклих безвісти, які відчують потребу у підтримці та новій діяльності.

Тож, мета програми – задовольнити дозвіллеві запити різних цільових аудиторій організації, надати можливість для створення мікро-спільнот на основі спільного дозвілля, докласти зусиль, аби ця програма діяла регулярно, аби бути місцем стабільності для клієнтів та відвідувачів.

Програма має п'ять основних напрямків, за якими плануються та відбуваються події:

1. Групи підтримки;
2. Події для ветеранів та військовослужбовців;
3. Лекційно-дискусійна платформа;
4. Дозвілля та події за інтересами;
5. Події для дітей;
6. Події для цивільного населення.

Розглянемо по порядку, що входить до діяльності кожного з напрямків, враховуючи графік, цільову аудиторію та бажані показники:

Табл.3.3.

Групи підтримки

Назва	Групи підтримки
Опис	<p>Перезапуск груп підтримки в форматі офлайн у Вінниці. Об'єм офлайн групи: максимум 8 учасниць.</p> <p>Формат груп передбачає роботу в безпечному середовищі, де учасниці та учасники можуть поділитися власним досвідом, де їх зустрінуть з емпатією, повагою та підтримкою, як інші учасники, так і модератори груп.</p> <p>Голова Вінницької ОВА наприкінці 2022 року заявив, що до лав ЗСУ призвані 33 тисячі вінничан без конкретики щодо того, скільки було призвано з обласного центру, а скільки з області. [74] Однак, розуміємо, що мова йде про тисячі родин військовослужбовців, і відповідно, дружин, партнерок, які могли б стати відвідувачками груп підтримки.</p> <p>Теми роботи у групах підтримки: очікування, розподіл ролей в сім'ї, тривога, підтримка стосунків на відстані і т.д.</p>
Цільова аудиторія	<p>Основна: Дружини діючих військовослужбовців;</p> <p>В планах: Ветерани;</p> <p>Родини загиблих;</p> <p>Родини, які чекають рідних з полону.</p>

Продовж. Табл. 3.3.

Графік	Зустрічі щотижня, план програми: ~ 6 місяців
Бажані показники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Учасники груп регулярно повертаються до групи, хоч можуть приходити і не щотижня; 2. Учасники радять групи своїм знайомим та близьким, які перебувають у такому ж статусі; 3. Учасники отримують навички самопомоги, тож після відвідування груп отримують більше інструментів самозаспокоєння у моменти тривоги чи складнощів; 4. Група стабільно заповнена.

Джерело: власна розробка автора

Табл.3.4.

Події для ветеранів та діючих військовослужбовців

Назва	Для ветеранів та військовослужбовців на реабілітації
Опис	<p>В рамках цього напрямку ми створюємо події, які були б цікаві ветеранам у Вінниці. Зокрема, на теми:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Фізіологічного відновлення та реабілітації; 2. Покращення розуміння того, що відбувається з тілом, психічним здоров'ям після повернення з війни; 3. Роз'яснюємо особливості поширених для ветеранів діагнозів: легка черепно-мозкова травма (“контузія”), ампутація та інші. <p>Метою розвитку цього напрямку є створення спільноти ветеранів, для яких відвідання філії організації буде корисним з точки зору покращення аспектів цивільного життя; куди вони зможуть запросити побратимів, друзів та членів родини.</p>
Цільова аудиторія	Цільовою аудиторією подій цього напрямку є перш за все люди із бойовим досвідом, але також і члени сім'ї – дружини, партнерки, які могли б стати відвідувачками груп підтримки
Графік	Тематичні події 1 раз на декілька тижнів, план програми, тестовий період: ~ 6 місяців
Бажані показники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ветерани та військовослужбовці повторно беруть участь в подіях; 2. Після подій слухачі звертаються та повертаються за послугами до команди консультантів “Ветеран Хаб” 3. Між учасниками подій є взаємодія, вони знайомляться, діляться власним досвідом, обмінюються контактами та разом планують відвідування майбутніх подій.

Джерело: власна розробка автора

Додаткові типи подій, які можуть відбуватися в рамках цієї програми:

- Зустрічі із реабілітологом. Запрошений спеціаліст допомагає ветеранам отримати розуміння покращення роботи пошкоджених частин тіла, демонструє вправи для фізичної реабілітації, які стануть в нагоді;
- Візити до “Ветеран Хаб” для поранених. У співпраці з Інститутом реабілітації у Вінниці, ми пропонуємо пораненим військовослужбовцям, які проходять часом довгу реабілітацію, відвідати філію, взяти участь в подіях, таких як: розмова з громадським діячем, перегляд фільму, концерт;
- Презентація моделі наставництва для ветеранів від “ПЛАСТ-у”. Разом із партнерами пропонуємо можливість для ветеранів стати виховниками-наставниками для дітей та підлітків у скаутській організації. У вінницькому осередку “ПЛАСТ” є прецеденти того, як ветеранами ставали наставниками та виховниками.

Табл.3.5.

Лекційно-дискусійна платформа

Назва	Лекційно-дискусійна платформа
Опис	<p>Формат зустрічей, в якому ми пропонуємо аудиторії на рівних, у комфортному та безпечному колі, поділитися своїм досвідом на визначену тему, разом із основним лектором та модератором. За форматом: ми визначаємо тему, пов'язану із психологічним станом, певним аспектом переживання війни, очікування, переживань, адаптації тощо, лектор із професійним бекграундом в цій темі викладає теоретичну частину погляду на предмет розмови, лектор і модератор ведуть розмову щодо особистого переживання цієї теми, модератор передає слово слухачам, висловлюються 3-4 коментарі від залу, запитання, і знову коментарі лектора.</p> <p>Таким чином, можна за одну подію розібрати декілька аспектів цієї теми. Наприклад: "Стресостійкість під час війни. Декілька аспектів і тем до обговорення: Загальний коментар про сприйняття організмом стресу та особливості його переживання під час війни – Історії від лектора та модератора про переживання стресу на особистому досвіді, з акцентом на те, як впоралися із цим.</p>

Продовж. Табл. 3.5.

	– Аналогічні коментарі-історії від залу та запитання – Відповіді на запитання від лектора – Підсумовуючий коментар по темі. Задача лектора: дати фаховий зріз знань по темі, задача модератора: бути емпатійним, однак формулювати запитання таким чином та слідкувати за ходом розмови, аби аудиторія не впадала в дуже глибокі рефлексії. Приклади тем: Повернення до повноцінного життя після поранення; Боротьба з тривогою.
Цільова аудиторія	Ветерани та ветеранки, родини діючих військовослужбовців та ветеранів, родини загиблих; родини, які чекають рідних з полону, цивільні слухачі
Графік	Зустрічі: 1 раз на місяць, план програми: ~ 6 місяців
Бажані показники	1. Створюємо прецедент у публічному обговоренні актуальних тем, пов'язаних з боротьбою з наслідками війни, разом із фахівцями у нашому місті; 2. Аудиторія активно, з довірою ділиться думками та досвідом; 3. Даємо змогу цільовій аудиторії “випустити пару” у обговоренні нагальних тем.

Джерело: власна розробка автора

Табл. 3.6.

Дозвілля та події за інтересами

Назва	Клуби за інтересами
Опис	Напрямок, в рамках якого відбуваються події, що дають змогу змістити фокус уваги, відпочити, отримати позитивні емоції, зробити щось своїми руками.
Цільова аудиторія	Ветерани, родини діючих військовослужбовців та ветеранів, родини загиблих; родини, які чекають рідних з полону.
Графік	Зустрічі декілька разів на тиждень, план програми: ~ 6 місяців
Бажані показники	1. Групи по інтересах завжди заповнені по спроможності наповнення; 2. Учасники пропонують проведення власних подій для спільноти після відвідування клубів, або проведення заняття власноруч в рамках існуючих клубів; 3. Учасники запрошують друзів та близьких, які раніше не були в “Ветеран Хаб”, долучитися до подій або звернутися за консультаціями.

Джерело: власна розробка автора

Формати клубів за інтересами:

- Книжковий клуб. Відновлення формату проведення регулярних зустрічей книголюбів, але цього разу із акцентом на літературу, близьку за тематикою роботи організації: життя під час війни, ветеранська література, нон-фікшн підтримуючого формату;
- Кіноклуб. В цьому форматі ми поглиблюємо досвід перегляду фільмів в просторі: додаємо до перегляду вступне слово від людини, що пов'язана зі створенням фільму (якщо це українське кіно та є така можливість) або ж кінокритика, кінолюбителя, та додаємо пост-обговорення фільму та обмін враженнями;
- Настільні ігри. Проведення ігор із модерацією ведучого з боку “Ветеран Хаб”;
- Майстер-клас та виготовлення своїми руками. Заняття, пов'язані із концентрацією, задіянням рук та уяви, є одним із ефективних засобів боротьби з тривогою та розслаблення. Варіанти майстер-класів: майстер-клас з подільської вишивки, з ілюстрації, виготовлення намиста.

Табл.3.7.

Події для дітей

Назва	Події для дітей
Опис	Формат подій, в якому дітей ми можемо зацікавити дозвіллям, яскравими враженнями, опануванням нових умінь, спілкуванням з однолітками, в цей час їх батьки можуть брати участь в подіях, користуватися можливостями простору та послугами.
Цільова аудиторія	Діти ветеранів, військовослужбовців, родин загиблих та зниклих безвісти. Участь дітей з цивільних родин також залишається опціонально.
Графік	Зустрічі: 1 і більше разів на тиждень, план програми: ~ 6 місяців

Продовж. Табл. 3.7.

Бажані показники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формат подій створений таким чином, що дітям цікаво, вони задоволені, залучені в активності та ігри, мають можливість створити щось своїми руками та забрати додому; 2. Діти різного віку мають змогу відвідувати такі події і для всіх вони будуть однаково цікавими; 3. Щомісяця пропонуються нові формати подій.
-------------------------	--

Джерело: власна розробка автора

Табл.3.8.

Події для цивільного населення

Назва	Тактико-спеціальна підготовка для цивільних
Опис	Ветерани з команди філії проводять події із теоретичної підготовки цивільних, аби ознайомити їх із знаннями, які знадобляться їм під час військової служби або в кризових життєвих ситуаціях. Майбутні військовослужбовці або цивільні, яким цікаві теми тактичної підготовки та дій у випадку кризових ситуацій, часом не знають з чого почати та як краще підготуватися до армії.
	Відповідно ми можемо запропонувати таку можливість у вигляді короткострокового навчання на базі філії за перерахованими далі темами. Такий формат події, зокрема, привертає увагу до інших послуг та можливостей філії, а ветеранам дасть змогу поділитися досвідом. Ветерани та військовослужбовці можуть брати участь у навчанні, аби поділитися досвідом та знайти спільноту за інтересами. Об'єм групи: 8-10 людей. Навчання відбувається за темами: домедична допомога, топографія, орієнтування на місцевості, виживання на місцевості або на полі бою, вогнева підготовка та типи зброї, тактика та розбір операцій тощо. Всі дисципліни теоретичні, крім домедичної допомоги, яка відпрацьовується практично.
Цільова аудиторія	Основна: цивільні особи, ветерани та військовослужбовці, їхні родини, студенти військових навчальних закладів.
Графік	6 базових зустрічей щотижня, план програми: ~2 місяці
Бажані показники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отримання учасниками якісних знань для реагування у надзвичайних ситуаціях; 2. Збережена сталість учасників в групі від першого до останнього заняття; 3. Запит на продовження навчання, вже на інші теми з тактико-спеціальної підготовки та підготовки цивільних.

Джерело: власна розробка автора

Серед напрямків цієї програми, які вже стартували: групи підтримки (з грудня 2022 року); події для ветеранів та військовослужбовців (з листопада 2022 року) – візити для поранених військовослужбовців та тематичні лекції; події для дітей – дитячі свята, майстер-класи з виготовлення виробів своїми руками. (з листопада 2022); тактико-спеціальна підготовка (з грудня 2022).

Із впровадженням програми та збільшенням кількості подій, відповідно зростає і кількість відвідувачів філії “Ветеран Хаб” у Вінниці.

Зокрема, порівняно з вереснем 2022 року – кількість подій у філії збільшилася в 3 рази. (Рис 3.5.)

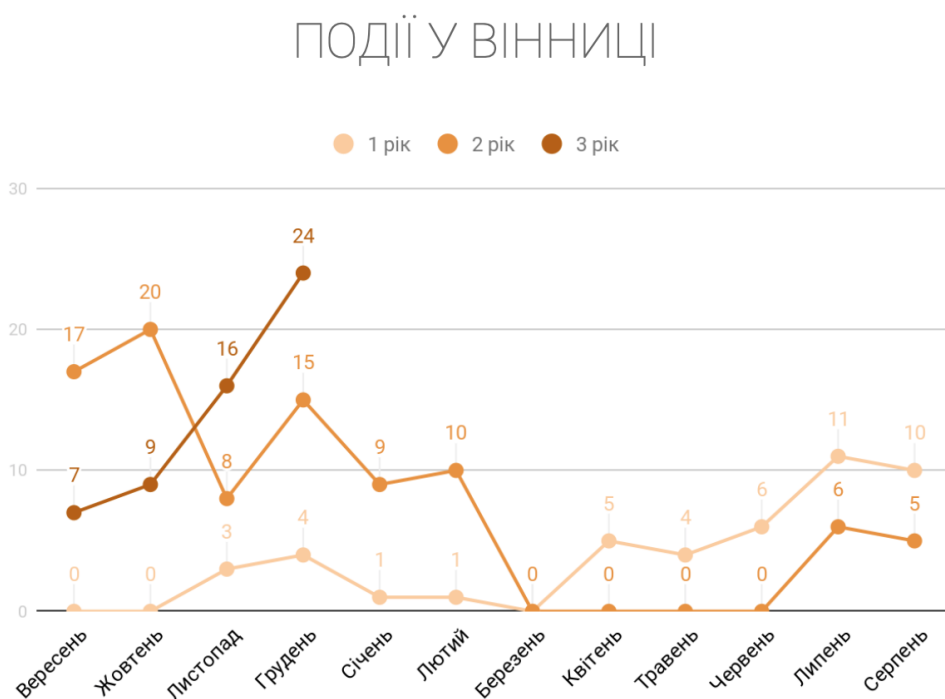

Рис. 3.5. Кількість подій у філії “Ветеран Хаб” у Вінниці протягом 2020-2022 років

Джерело: розробка організації

Також, із тестуванням нових форматів подій зростає кількість відвідувачів, зокрема, членів родин ветеранів та військовослужбовців. (Рис 3.6.)

У контексті збільшення кількості відвідувань та повторних візитів слухачів подій, можна зробити висновок, що тестове впровадження програми, яка лише

на початку своєї імплементації, відбувається успішно, досягає уваги цільової аудиторії та відповідає її запитам. Зазначимо, що дана модель програми може бути використана для інших філій “Ветеран Хаб” після їх відкриття, адже є універсальною, жорстко не прив’язана до локальних обставин, фінансово повністю реалізується коштом наявних організаційних спроможностей філії і не потребує додаткових вкладень.

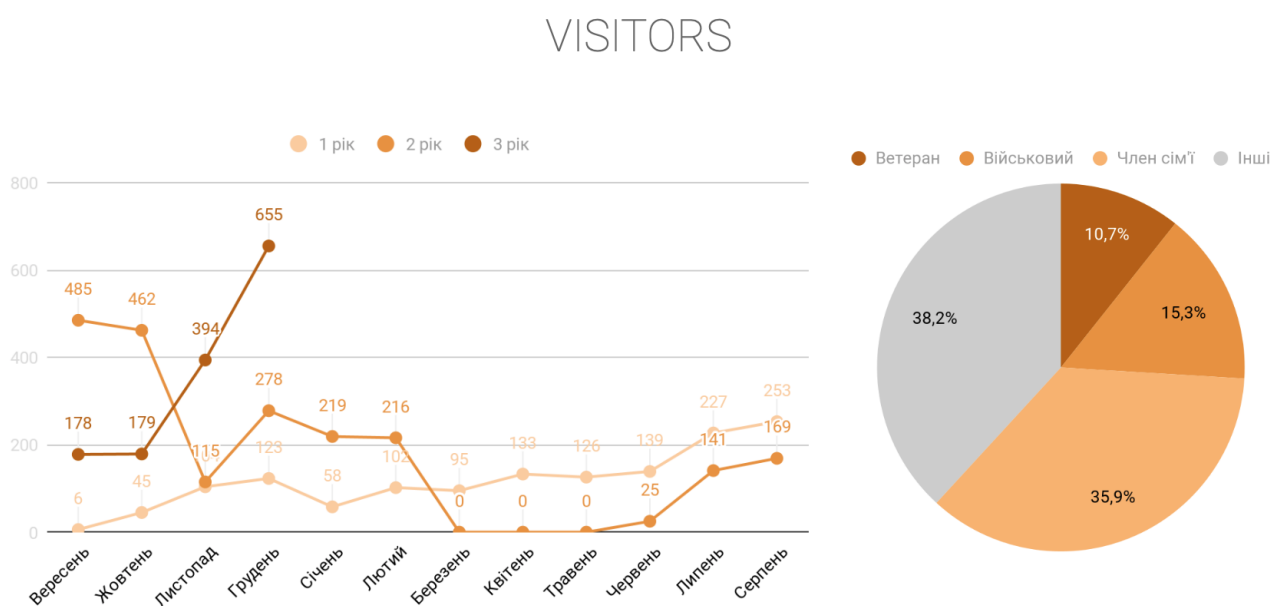

Рис. 3.6. Кількість відвідувачів у філії “Ветеран Хаб” у Вінниці із поділом на цільові аудиторії

Джерело: розробка організації

Для підтримання результату необхідно продовжувати впровадження програми із встановленою регулярністю та вимірюванням показників: відвідуваності, повернення слухачів на нові події, зворотного зв'язку від аудиторії подій, врахування зворотного зв'язку та запрошення цільової аудиторії до проведення подій у співавторстві.

Програми, запропоновані на основі концепції “Шляху ветерана” та впроваджені у філії м. Вінниця, побудовані на запиті на потребах ветеранів та їхніх родин у певний момент життя. Разом із зміною потреб та статусу,

зовнішніх чинників програми також зазнаватимуть вдосконалень та трансформацій, залишаючись гнучкими у реалізації, однак сфокусованими та добробуті клієнтів.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі був проведений огляд теоретичних основ розробки програм у неприбуткових організаціях, які працюють у сфері ветеранських справ, вивчений світовий та локальний досвід їх реалізації та масштабування.

Особлива увага у роботі була приділена вивченню найкращих практик із масиву проаналізованих програм та проєктів, та оформлення їх у тестову програму для впровадження у філії “Ветеран Хаб” у м. Вінниця.

На основі цього можна констатувати виконання мети дипломного проєкту, що визначається завдяки виконанню поставлених у дипломній роботі завдань:

- визначено теоретичне підґрунтя поняття “програми”, її життєвого циклу, ознак, функцій у неприбутковому секторі, виокремлено ефективні практики побудови стратегії таких програм міжнародними організаціями;
- визначено перелік вітчизняних програм, які належать організаціям сфери ветеранських справ та виокремлено особливості підтримки ними ветеранів війни для подальшого аналізу та адаптації;
- описано практики державних програм та неприбуткових організацій, із деталізацією їх досвіду та результатів, за більш ніж 8 років діяльності;
- проаналізовано риси глобальної стратегії розвитку сфери ветеранських справ та надання послуг за допомогою концепції “Шлях ветерана” та окреслено приклади програм, які можуть бути розроблені на основі концепції;
- розроблено деталізовану програму подій для філії “Ветеран Хаб” у м. Вінниця, із урахуванням відмінностей у запитах цільових аудиторій, описом тестового періоду роботи та результатами із покращенням показників;

Результати проведеного дослідження та практичного впровадження програми дозволяють зробити висновок, що серед цільової аудиторії з числа ветеранів, військовослужбовців та членів їхніх родин існує запит на участь у програмах дозвілля та бажання долучення до спільнот. В умовах, коли

суспільство зустрічається з великою кількістю невизначеності, роль просторів підтримки, де існують інструменти роботи із військовим та травматичним досвідом, залишається вкрай важливою.

Неприбутковий сектор має свої привілеї перед державним апаратом підтримки. До нього швидше приходять інновації через доступність та швидкість впровадження змін. Отже, проєкти неприбуткового сектору в країні, які просувають зміни у покращенні сфери ветеранських справ, залишатимуться на передньому краї у розвитку цієї сфери та затребуваності для клієнта.

Дослідження та аналіз вітчизняного та міжнародного досвіду доводить, що персоналізація інструментів підтримки та їх урізноманітнення, як і напрямків програм, для кожної цільової аудиторії окремо, глибоке вивчення потреб клієнтів, допомагає більшій залученості клієнтів та бенефіціарів, та працює для їхньої прямої користі.

Розроблений напрямок програм має опцію залучення слухачів, клієнтів, прямих отримувачів послуги до участі у проведенні та розвитку цих програм, відтак у спільноті кожен матиме змогу інтегрувати свій досвід, поділитися знаннями з іншими. Зі свого боку, забезпечення різноманіття програм, до яких може долучитися клієнт у пошуку найкращого варіанту дозвілля для себе, є важливим завданням програмного напрямку.

Приклад проаналізованої концепції “Шляху ветерана” підтверджує, що покращення добробуту ветеранів війни та їхніх родин, на яке ми можемо впливати через програми, прямо пов'язане із налагодженням та покращенням інших сфер життя, включаючи здоров'я, покликання, стосунки з оточуючими тощо. Удосконалюючи програми та надаючи ветеранам можливість якомога широко володіти інформацією та інструментами для успішного переходу до цивільного життя, ми зараз створюємо підґрунтя для кращої психосоціальної адаптації майбутніх поколінь українських ветеранів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Alliance for Public Health*. URL: <https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2016/08/mon.pdf>(дата звернення: 1.01.2023).
2. Різниця між програмним та проектним менеджментом. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/f309da74-289a-47eb-8455-f2340ec88b13/content>(дата звернення: 1.01.2023).
3. Program DPro Guide. *PM4NGOs*. URL: <https://www.pm4ngos.org/program-dpro-2/>(дата звернення: 1.01.2023).
4. Wer wir sind. *Startseite*. URL: <https://www.animalsasia.org/intl/about-us/who-we-are/>(дата звернення: 1.01.2023).
5. Діяльність - Карітас України. *Карітас України*. URL: <https://caritas.ua/diyalnist/>(дата звернення: 1.01.2023).
6. Our Work. *CARE Canada*. URL: <https://care.ca/our-work/>(дата звернення: 2.01.2023).
7. World Central Kitchen. *World Central Kitchen*. URL: <https://wck.org>(дата звернення: 2.01.2023).
8. About Us. *Bernard van Leer Foundation*. URL: <https://bernardvanleer.org/about-us/>(дата звернення: 2.01.2023).
9. veteran. *Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/veteran>(дата звернення: 2.01.2023).
10. About VAC - Veterans Affairs Canada. *Veterans Affairs Canada | Anciens Combattants Canada*. URL: <https://www.veterans.gc.ca/eng/about-vac>(дата звернення: 2.01.2023).
11. Transition Skills Course. *Veterans Transition Network*. URL: <https://vtncanada.org/course-schedule/>(дата звернення: 2.01.2023).
12. Get Help | VETS Canada | Ground Support for Veterans | Veteran Support | Non-Profit Veteran Assistance | Canadian Veteran Charity. *VETS Canada* /

- Ground Support for Veterans | Veteran Support | Non-Profit Veteran Assistance | Canadian Veteran Charity*. URL: <https://vetscanada.org/english/get-help>(дата звернення: 2.01.2023).
13. Roskams M. UK armed forces veterans, England and Wales - Office for National Statistics. *Home - Office for National Statistics*. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/armedforcescommunity/bulletins/ukarmedforcesveteransenglandandwales/census2021>(дата звернення: 3.01.2023).
14. About us. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/veterans-uk/about#our-responsibilities>(дата звернення: 3.01.2023).
15. The Royal British Legion | Armed Forces Charity. *The Royal British Legion*. URL: <https://www.britishlegion.org.uk>(дата звернення: 3.01.2023).
16. About Us. *UK Armed Forces and military veterans charity | Help For Heroes*. URL: <https://www.helpforheroes.org.uk/about-us/>(дата звернення: 3.01.2023).
17. Contributors to Wikimedia projects. Israel Defense Forces - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Israel_Defense_Forces#cite_note-IISSp344-1(дата звернення: 3.01.2023).
18. The myth of compulsory military service in Israel. *The Jerusalem Post | JPost.com*. URL: <https://www.jpost.com/opinion/the-myth-of-compulsory-military-service-in-israel-569779>(дата звернення: 3.01.2023).
19. Disabled Veterans IDF Organization azarim -. *azarim*. URL: <https://azarim.org.il/en/עמותות-ואירגונים/disabled-veterans-idf-organization/>(дата звернення: 3.01.2023).
20. The ZDVO - zdvo.org. *zdvo.org*. URL: <https://zdvo.org/the-zdvo/>(дата звернення: 4.01.2023).
21. Rehabilitation Department. *Ministry of Defense - English | Ministry of Defense*. URL:

- <https://english.mod.gov.il/Departments/Pages/RehabilitationDepartment.aspx>(дата звернення: 4.01.2023).
22. What We Do. *Brothers for Life*. URL: <https://www.brothersforlife.com/about-3/what-we-do/>(дата звернення: 4.01.2023).
23. OUR WORK Archives - zdvo.org. *zdvo.org*. URL: <https://zdvo.org/category/our-projects/>(дата звернення: 4.01.2023).
24. Employment - June 2020 - IBM Cognos PowerPlay Studio. *Federal Workforce Data: FedScope*. URL: https://www.fedscope.opm.gov/ibmcognos/bi/v1/disp?b_action=powerPlayService&m_encoding=UTF-8&BZ=1AAAB1PHx4_R42n1OwW6CQBT8mX3YHmrePlwLBw7L(дата звернення: 4.01.2023).
25. VA.gov | Veterans Affairs. *Redirect to Benefits Home Page*. URL: <https://www.benefits.va.gov/transition/tap.asp>(дата звернення: 4.01.2023).
26. Explore Census Data. *Explore Census Data*. URL: <https://data.census.gov/cedsci/table?q=S2101&tid=ACSST1Y2021.S2101>(дата звернення: 4.01.2023).
27. Who Are America's Veterans?. URL: <https://www.usnews.com/news/best-states/articles/2022-11-11/who-are-americas-veterans>(дата звернення: 4.01.2023).
28. VA.gov | Veterans Affairs. *Redirect to Benefits Home Page*. URL: <https://www.benefits.va.gov/transition/tap.asp>(дата звернення: 3.01.2023).
29. Careers and employment | Veterans Affairs. *Veterans Affairs*. URL: <https://www.va.gov/careers-employment/>(дата звернення: 3.01.2023).
30. VA burial benefits and memorial items | Veterans Affairs. *Veterans Affairs*. URL: <https://www.va.gov/burials-memorials/>(дата звернення: 3.01.2023).
31. Veteran Leadership | George W. Bush Presidential Center. *George W. Bush Presidential Center*. URL: <https://www.bushcenter.org/topics/veterans/veteran-leadership>(дата звернення: 3.01.2023).

32. Health & Wellness - Boot Campaign. *Boot Campaign*. URL: <https://bootcampaign.org/healthandwellness/>(дата звернення: 3.01.2023).
33. Programs - Fisher House Foundation. *Home - Fisher House Foundation*. URL: <https://www.fisherhouse.org/programs/>(дата звернення: 3.01.2023).
34. Post 9/11 Veterans | about-us. *Post 9/11 Veterans | Home*. URL: <https://post911veterans.org/about-us>(дата звернення: 3.01.2023).
35. Warrior Journey - K9s for Warriors. *K9s for Warriors*. URL: <https://k9sforwarriors.org/warrior-journey/>(дата звернення: 3.01.2023).
36. The Headstrong Experience. *Headstrong*. URL: <https://theheadstrongproject.org/the-headstrong-experience/>(дата звернення: 4.01.2023).
37. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2014-п#Text>(дата звернення: 4.01.2023).
38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо надання статусу та соціальних гарантій окремим особам з числа учасників антитерористичної операції. URL: <http://www.golos.com.ua/article/325692>(дата звернення: 4.01.2023).
39. Деякі питання соціального захисту ветеранів війни та членів сімей Захисників і Захисниць України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2016-п#Text>(дата звернення: 4.01.2023).
40. ПАМ'ЯТКА Учасникам російсько- української війни ПРАВА, ОБОВ'ЯЗКИ ТА ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ. *legal100.org.ua*. URL: <https://legal100.org.ua/wp->

content/uploads/2018/05/pamyatka_uchasnyka_viyny_2022-13-09_WEB-3.pdf(дата звернення: 4.01.2023).

- 41.ПІДТРИМКА ВЕТЕРАНІВ АТО/ООС В УКРАЇНІ. *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23284/Drobot_Bakalavrska_robota.pdf?sequence=1&isAllowed=y(дата звернення: 4.01.2023).
- 42.Проектний офіс зі створення Міністерства у справах ветеранів. *legal100*. URL: <https://legal100.org.ua/our-projects/proektniy-ofis-zi-stvorennuya-ministerstva-u-spravah-veteraniv/>(дата звернення: 4.01.2023).
- 43.Мінветеранів та Міноборони обговорили співпрацю з розвитку ветеранської політики. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/minveteraniv-ta-minoboroni-obgovorili-spivpracyu-z-rozvitku-veteranskoji-politiki>(дата звернення: 5.01.2023).
- 44.Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. *Міністерство у справах ветеранів*. URL: <https://data.mva.gov.ua>(дата звернення: 5.01.2023).
- 45.В Україні сформують нову ветеранську політику – Лапутіна | *social.com.ua*. URL: <https://social.com.ua/lyshe-u-nas/intervyu/v-ukrayini-sformuyut-novu-veteransku-polityku/>(дата звернення: 5.01.2023).
- 46.Гаряча лінія. *legal100*. URL: <https://legal100.org.ua/diialnist/hariacha-liniia/>(дата звернення: 5.01.2023).
- 47.Пам'ятки. *legal100*. URL: <https://legal100.org.ua/diialnist/pamiatky/>(дата звернення: 5.01.2023).
- 48.Про нас – Громадська організація "Вільний Вибір". *Громадська організація "Вільний Вибір"*. URL: <https://www.vvybir.org.ua/about-us/>(дата звернення: 9.01.2023).
- 49.Шлях до себе: Майндфулнес – Громадська організація "Вільний Вибір". *Громадська організація "Вільний Вибір"*. URL:

- <https://www.vvybir.org.ua/case-item/шлях-до-себе-майндфулнес/>(дата звернення: 9.01.2023).
50. Центр психічного здоров'я і травматерапії «Інтеграція». URL: <http://integration.kiev.ua/>(дата звернення: 9.01.2023).
51. Головна – СЕТА. *СЕТА*. URL: <http://www.ceta.org.ua/home/>(дата звернення: 5.01.2023).
52. Групи підтримки. *Побратими Громадська Організація*. URL: <https://pobratymy.org.ua/projects>(дата звернення: 5.01.2023).
53. ЗВІТ за результатами дослідження результативності тренінгу для ветеранок «ПОСЕСТРИ». *Weblium.site*. URL: <https://res2.weblium.site/res/5c5d74b2c7f0ad0024613083/5c60454b1413f2002302537b>(дата звернення: 5.01.2023).
54. Проекти. *Побратими Громадська Організація*. URL: <https://pobratymy.org.ua/projects>(дата звернення: 5.01.2023).
55. Україна назвала кількість військових у російському полоні - BBC News Україна. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64127938>(дата звернення: 5.01.2023).
56. Revived Soldiers Ukraine – Допомогаємо допомогати. *Revived Soldiers Ukraine – Допомогаємо допомогати*. URL: <https://rsukraine.org.ua>(дата звернення: 5.01.2023).
57. 2022 Warrior Games | August 2022. *Warrior Games*. URL: <https://www.dodwarriorgames.com/>(дата звернення: 5.01.2023).
58. Ігри Героїв: змагання військових, які вражають силою духу. *24 Канал*. URL: https://sport.24tv.ua/igri_geroyiv_zmagannya_viyskovih_yaki_vrazhayut_siloyu_duhu_n688360(дата звернення: 5.01.2023).
59. Наша діяльність | ІОМ Ukraine. *ІОМ Ukraine*. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/nasha-diyalnist>(дата звернення: 2.01.2023).

- 60.Проект «Норвегія - Україна» - МІЖНАРОДНИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ. *МІЖНАРОДНИЙ ФОНД СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ*. URL: <https://ifsa.kiev.ua/proekt-ukraina---norvegiya/>(дата звернення: 2.01.2023).
- 61.Воїну-гідна праця – Центр Зайнятості Вільних Людей. *Центр Зайнятості Вільних Людей – Блог ЦЗВЛ*. URL: <http://www.czvl.org.ua/blog/category/theworthyjobtoatoveterans/>(дата звернення: 2.01.2023).
- 62.Головна. *IT BRO*. URL: <https://itbro.pro/?fbclid=IwAR2sDp1MLCvdwmaAo2oPDxnA0rfXcO3BOgK3Xu4SIPvVHmzrX4NUaq12-f0>(дата звернення: 2.01.2023).
- 63.Veteranius. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/veteranius/>(дата звернення: 6.01.2023).
- 64.Veteranius – Razom. *Razom – Together we are Ukraine*. URL: <https://www.razomforukraine.org/veteranius/>(дата звернення: 6.01.2023).
- 65.Програма з підприємницької діяльності для ветеранів АТО й ООС. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/kse-program/ato/>(дата звернення: 6.01.2023).
- 66.Службова собака ветерана, як це? – Heros Companion. *Heros Companion*. URL: <http://heroscompanion.org/index.php/veteran-service-dogs/what-is-a-veteran-service-dog-ukr/>(дата звернення: 6.01.2023).
- 67.Плюс-Плюс++. *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/plus-plus>(дата звернення: 6.01.2023).
- 68.HR Praktyka. *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/employment/hr-praktyka>(date of access: 6.01.2023).
- 69.Як працювати з ветеранами та розуміти їхні потреби. *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/employment/videocourse-dcz>(дата звернення: 6.01.2023).
- 70.Звертатись по підтримку після служби. – *Це Ок*. URL: <https://tseok.com.ua>(дата звернення: 7.01.2023).

71. Veteran Journey Map. *VA.gov Home / Veterans Affairs*. URL: <https://www.va.gov/ve/docs/VeteranJourneyMapBlank.pdf>(дата звернення: 11.01.2023).
72. Шлях ветерана. *drive.google.com*. URL: <https://drive.google.com/file/d/1IUE3DIdx14sEOupx2SSmPUjVG1zgA5kv/view>(дата звернення: 11.01.2023).
73. Звіти. «Блакитний птах». URL: <http://hostage.org.ua/category/zvity/>(дата звернення: 8.01.2023).
74. Борзов назвав кількість мобілізованих на Вінниччині. *Новини Вінниці | Всі події Вінниці та області тут | Інформаційний портал На Парижі*. URL: <https://naparise.com/posts/borzov-nazvav-kilkist-mobilizovanykh-na-vinnychchyni>(дата звернення: 8.01.2023).